

Departament d'Història de l'Art
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona

CASES GRANS.
INTERIORS NOBLES A BARCELONA (1739-1761)

Rosa M. Creixell i Cabeza

Directora: Teresa-M Sala i García

Tesi per optar al títol de doctora en Història de l'Art

Història, Teoria i Crítica de les Arts: Art Català i connexions Internacionals
(bienni 2003-2005)

Volum. I. Text.

(...) Y así me pasé de claro á Barcelona, archivo de la cortesía, albergue de los extrangeros, hospital de los pobres, patria de los valientes, venganza de los ofendidos, y correspondencia guate de firmes amistades, y en sitio, y en belleza única.

Miguel de Cervantes. *El Quijote*.

III. Barcelona entre dos tractats de pau

Aproximar-se al paisatge urbà de les famílies de l'aristocràcia barcelonina, on van desenvolupar-se les rutes de la seva privacitat, és cabdal per establir un marc de referència on situar les seves accions, car sense aquest escenari seria difícil resseguir, per exemple, el tipus de relacions establertes amb la resta de la ciutadania o desvetllar els secrets que van conformar llur quotidianitat. Per tant, és del tot necessari conèixer la realitat de la pròpia ciutat abans de visitar les seves residències particulars, encara que, en aquest sentit, s'haurà de ser conscient que les coordenades d'anàlisi escollides faran aflorar una de les moltes ciutats quotidianes que hauria confluït en l'urbs barcelonina en les primeries del set-cents. Un cop assenyalada aquesta circumstància, és important constatar que Barcelona, en la seva dinàmica de desenvolupament, presentava una sèrie de necessitats que s'havien de

resoldre i que van cristal·litzar en un canvi o transformació natural de la seva fisonomia com a urbs. S'han de considerar aspectes com la pressió demogràfica que entre 1714 i 1759 hauria patit el casc urbà de Barcelona a conseqüència dels moviments migratoris de la pagesia, que, procedent en gran mesura de les contrades interiors del Principat, estava abocada a abandonar el camp a la recerca d'unes millors condicions de vida. En aquest sentit, és del tot evident que el degoteig constant de gent que pretenia establir-se a la capital reclamava solucions respecte a la necessitat d'allotjament i, per tant, en aquesta situació és comprensible el començament de la dinàmica de fragmentació dels habitatges i, de retruc, la modificació de la seva trama urbana. Tanmateix, no fou aquest l'únic factor que anava transformant i propiciant una ciutat diferent. En termes generals es pot dir que els canvis van afectar totes les esferes i que van anar quallant en iniciatives -culturals, econòmiques i polítiques- que van determinar en gran mesura la vida ciutadana. És factible pensar que el moment de cordials relacions que es vivia amb la resta d'Europa i sobretot la pau pactada amb França i Anglaterra va possibilitar o, si més no, va ajudar a crear un clima adient perquè es desenvolupessin aquestes iniciatives, de les quals se'n van recollir els seus fruits i èxits ben entrada la segona meitat del segle XVIII. Els problemes demogràfics, en tot cas, no van ser els únics responsables de la transformació lenta i constant de la ciutat. No oblidem la seva condició de plaça forta, de ciutat fortament militaritzada, escanyada entre muralles com encara la dibuixaven alguns plànols (vegeu plànol 2), així com el seu paper en les rutes comercials. Aspectes tots aquests sotmesos a transformació i que definiran una nova imatge de Barcelona, on la construcció de la Ciutadella i del barri de la Barceloneta en el port, dècades més tard, van esdevenir dos dels símbols més visibles de la nova realitat.

En termes generals, de la revisió documental i la confrontació historiogràfica del període que abraça entre 1739 i 1761 se'n desprèn que l'urbs barcelonina va tenir una gran activitat comercial, un nombre considerable de visitants –alguns d'ells de

pas entre dos destins llunyans -, així com una indústria, principalment la del tèxtil, que començava a prendre embranzida. Circumstàncies totes elles a les que caldrà sumar-hi, com ja s'ha avançat, la seva condició de plaça forta que li conferia, com a ciutat, una sèrie de particularitats que seran abordades més endavant. Pel que fa a l'auge del comerç, tant exterior com interior, queda testimoniats amb les nombroses companyies creades per particulars per comprar i vendre fora del Principat, cosa que fou especialment rellevant en el cas del tèxtil i l'adquisició de seda per proveir els telers de la ciutat. Onofre Coll, i Francesc Català, teixidors de vels, juntament amb el torcedor de seda Francesc Batlle, són un exemple dels molts artesans que compren o donen poders per comprar seda *en el Reyno de Aragon*¹ per tal de que *despues la pueda emplear, y consumir con mis fabricas*.² Però no només el tèxtil seder vivia un moment d'eufòria comercial, perquè la tradicional adscripció de la manufactura de les indians com a producte emblemàtic de la indústria barcelonina de la segona meitat del set-cents té en la producció i el volum de la fàbrica, inaugurada en la primera meitat de la centúria, propietat d'Esteve Canals i Bonaventura Canet, un competidor que obliga a matisar aquesta creença. Durant l'any 1741, prèvia petició corresponentment raonada, la companyia Canals i Canet va obtenir el privilegi de poder consignar-se com a establiment reial. Els avantatges van ser múltiples i considerables, ja que comportà, entre altres prerrogatives, l'autorització per emprar en la seva marca l'escut reial, permetre'ls comprar cotó a Malta o, fins i tot, poder expandir el seu mercat a tot el regne, la qual cosa els posicionava amb cert avantatge sobre qualsevol altra possible competència. La fàbrica d'Esteve Canals i Bonaventura Canet es dedicava bàsicament “*a establecer a costa de grandes expensas, una de tapizeria, o colgadura de Indianas, telas pintadas, pañuelos, y otras espeziez de telas de algodón (...)*”,³ productes tots ells confeccionats per una plantilla de vint-i-sis treballadors,

¹ A.H.P.B, Not. Rojas Albaret, Josep. *Duodecimum [bis]... diversorum contractuum manuale*. 1754-1755, Any 1755, fol. 92r.

² *Ibidem*, fol. 93r.

³ A.H.P.B, Not. Cols, Josep. *Registro de las dependencias de la Real Fábrica de Indianas*. 1741-1748, Any 1741, fol. 2r.

entre homes i dones, que empraven un repertori ornamental format per uns set-cents motlles o dissenys. Més humil era el repertori de Joan Imbert, natural de Marsella i establert a la ciutat comtal, on també confeccionava indianes. En el seu cas el repertori estava format per un assortiment de quaranta motlles.⁴ També entre els membres de la noblesa, especialment entre els que procedien del braç menor, trobem alguns individus dedicats als comerç de les indianes. Un cas fou el del ciutadà honrat Jaume Guardia i Morera, el qual tenia, segons consta en el seu inventari *post mortem*, seixanta-sis telers quan va morir l'any 1756 (vegeu annex documental: "Inventaris, núm. 6").

Aturant-nos en consideracions més tècniques, que s'allunyen certament del fet de determinar la importància de la indústria dedicada a les indianes de la primera meitat del set-cents, sorprèn, tot i no conèixer les mostres que estampaven, el nombre de motlles emprats. És raonable pensar, sobretot en el cas de la companyia Canals i Canet, en l'existència d'un repertori de dibuixos o motius extens per oferir al públic, tret força simptomàtic de la ràpida acceptació que van tenir els teixits de cotó estampats en el mercat. Hipòtesi que pren més força al resseguir els estocs d'indianes que hi havia a la fàbrica del noble Jaume Guardia. En tot cas, el fet que a la nòmina de treballadors s'hi trobi la presència d'un especialista estranger en l'elaboració dels colors i els tints, coneixedor dels secrets de l'art de la tintura, tal i com es fa constar en la petició formulada per Canals i Canet, és també un fet revelador perquè insinua l'existència d'una competència en el sector sols possible amb una indústria consolidada. La problemàtica del procés de tintar el cotó es recull en més d'un text, puix que, com dèiem, qui dominava els secrets del color podia dominar el mercat. Així, un altre cas també força simptomàtic són els pactes de constitució de la fàbrica d'indianes entre Francesc Recolons, teixidor de lli, Francesc Llorens, gravador, i Joan Torras, passamaner, entre d'altres. A Francesc Llorens se li

⁴ A.H.P.B, Not. Avellà, Fèlix. *Liber primus inventariorum et encantum*. 1713-1740, Any 1739, fol. 327r.

recomana que, com a gravador, s'ha d'esmerçar en la confecció dels colors.⁵ De fet, Francesc de Clota, petit membre de la noblesa local a qui veure'm més endavant maridar-se, inversor en la indústria tèxtil, va fer comparèixer dos adroguers, l'any 1746, perquè declarassin sobre la qualitat del "palocampeche" o "pal de la Índia"⁶ que havia comprat. Els dos testimonis certifiquen que *ser dicho palocampeche de inferior calidad, (...)segun su conocimiento comprenden que no puede dar aquel tinto, que daria de si fuese de buena calidad. Lo que han dicho saber por la practica, y experiencia que tienen de dicho genero, por los muchos años, que lo han comprado, y vendido(...)*.⁷ I és que no es pot negar que la producció d'aquesta primera meitat de la centúria era alta i la competència, gran, amb un mercat bàsicament nacional que abastava les ciutats de València, Cadis, Madrid, Sevilla o Alacant,⁸ entre d'altres. Així doncs, queda constatat que l'obertura i establiment de companyies per confeccionar indies va tenir una ràpida proliferació a Barcelona en el segon quart de segle, cosa que permet imaginar un paisatge urbà diferent a l'existent fins el moment, on cada cop fou més comú veure a la part nova de la ciutat camps plens de teles de rics colors assecant-se al sol, modificant així l'imaginari visual dels barcelonins. Però, si restem atents a les impressions que Ignasi Aparici descrivia en una carta al seu pare el 1766, aquesta no va ser la única activitat industrial en plena eferescència. Segons ell, s'estableix una indústria activa, que evidentment hauria de tenir el seu punt d'arrencada en la primera meitat de la centúria, que amaga cautelosament, per qüestions d'hisenda, la seva realitat però que, amb tot, havia pogut comptabilitzar com a mostra del bon estat de salut de la indústria barcelonina setanta-vuit platers dedicats a la confecció de joies, sols en el carrer de la Plateria, quatre-cents cinquanta telers de fer mitges i

⁵ A.H.P.B, Not. Bosom Grosset, Josep. *Vigesimum septimum manuale*. 1753-1754, Any 1754, fol. 225r.

⁶ Conegut també com a "pal negre" o "pal blau", és un tronc d'un arbre gran i espinós que es cria a la badia de Campeche, a Mèxic, i en gran part de l'Amèrica meridional. El seu colorant és el vermell, de tonalitat fosca. Per ampliar el tema vegeu també Abeillé, J: *El carpintero moderno*, Barcelona, 1885, pàgs. 233-234.

⁷ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale tertium instrumentorum*. 1745-1746, Any 1746, fol. 263v.

⁸ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale sextum instrumentorum*. 1748 -1749, Any 1749, fol. 263r.

vuit-cents cinquanta de teixir seda (vegeu annex documental: “Miscel·lània documental, núm. 1”).

Respecte al mercat exterior, la situació fou força similar. També en aquest cas s’ha de qualificar d’intensa, donat que es constata l’existència de moltes companyies catalanes, moltes d’elles barcelonines, que operaven en l’àrea de la Mediterrània, així com altres d’estrangeres que feien escala en el port de la ciutat comtal. En aquest sentit no s’ha de perdre de vista la tradicional ocupació dels catalans com a comerciants, que es remunta a èpoques passades, ni el paper exercit pel port de Barcelona des d’antuvi dins de les rutes comercials com un eix important d’intercanvi de mercaderies, com així ho exemplificaria la targeta comercial de la companyia de Francesc Martí, que va disposar-se la fàbrica al costat del port (vegeu imatge 9); o la lectura recixida que del gravat de Francesc Boix *Barcino Bonis Artibus* en feu Joan Ramon Triadó, en què explica com aquest gravat esdevingué la mostra de la Barcelona puixant del segle XVIII, on el mapa significa la importància del comerç marítim (vegeu imatge 10)⁹. Entre els ports de destí dels productes comercialitzats per companyies catalanes, formades per gents com els germans Vilella, cal destacar Marsella i Gènova, des d’on es compraven i venien les més diverses mercaderies, des d’aliments, com blat, fins a determinats objectes més luxosos, com llibres o petits objectes d’ivori destinats a l’ús personal.¹⁰ No obstant això, en les càrregues dels vaixells, ja siguin d’anada o bé de tornada a Barcelona, no s’observa cap mena d’especialització, encara que entre els productes més habituals es consignen certs aliments, com tonyina, sucre de Lisboa, melmelades, fideus, arròs i pastes fines de Gènova, blat i sardines d’Anglaterra, aiguardent, o productes més especials com tabac provinent de l’Havana o Virgínia, fil d’acer i de ferro

⁹ Vegeu Triadó, JR: *Història de l’art català. L’època del barroc, segles XVII-XVIII*. vol. V. Barcelona, Edicions 62, 1984, pàg. 140.

¹⁰ A.H.P.B, Not. Duran Quatrecases, Antoni. *Decimum nonum manuale contractuum*. 1746, fols. 214r-214v. En la majoria dels documents s’inclouen les marques comercials dels productes.

d'Amsterdam, o fins i tot partides de sal, cordovans o teixits.¹¹ Curiosament, una font de notícies notable per conèixer el tipus de mercaderies comercialitzades en el període són els documents notariaus que recullen els naufragis de les embarcacions que tenien com a destí el port de Barcelona. D'aquesta manera sabem que el carregament que l'any 1755 va salvar-se a les costes de Palamós, procedent de Marsella, estava constituït principalment per roba, concretament per *54 peces de Durantes de França llistats, 40 cans i mitja de lienzo de embalage de Flandes*.¹²

Una de les famílies rellevants del comerç barceloní que va anar ascendint en l'estructura social va ser la de l'argenter, reconvertit a comerciant i propietari principal de la companyia, Francesc Roig. Tot i centrar-nos cronològicament en el seu descendent Francesc Aparici, l'activitat comercial iniciada pel progenitor d'aquesta saga ajuda a entendre els mecanismes que conformaren aquesta activitat comercial. En els anys vint i a causa de la seva condició d'argenter les compres que efectua són, bàsicament, pedres precioses i joies que adquireix especialment en el territori italià: diamants de Gènova, rellotges amb cadenes de la mateixa ciutat, etc. Ràpidament, però, la companyia familiar dels Roig diversificarà el seus productes i es dirigirà especialment a les mercaderies de teles i aliments,¹³ dos dels sectors més rentables econòmicament. I és que, un cop més, la manufactura tèxtil és la més consignada en les assegurances i la documentació mercantil. Majoritàriament les teles procedien de Lió, Marsella i Holanda, en la doble variant de teles sense preparar o ja treballades com ornaments de vestimenta, guarnicions per a capells de punta d'espunya d'or amb plomes, mocadors de seda i peces de passamaneria de fil d'or i plata.¹⁴ No obstant això, algunes de les partides procedien de llocs més exòtics

¹¹ A.H.P.B, Not. Duran Quatrecaes, Antoni. *Vigesimum octavum manuale contractuum*. 1754-1755, Any 1755, fols. 349v-351v.

¹² A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale duodecimum instrumentorum*. 1754-1755, Any 1755, fol. 15 v.

¹³ B.C, *Fons Baró de Castellet*, Francesc Roig i Vives. "Activitat professional i comercial". [1.4.2].

¹⁴ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Decimum sextum manuale contractuum*. 1743, fol. 133r.

com Malta o Oran, ports de certa importància en el segle XVIII, que aconsellen un estudi més aprofundit.

Un altre dels productes importants que arribava al port de Barcelona eren les diferents partides de pells, especialment cuirs i cordovans, destinades en una gran part a la manufactura del calçat. És aquesta darrera una mercaderia molt comuna ja en la centúria anterior, donat que era un material essencial per la construcció d'alguns dels artefactes quotidians més característics dels interiors barrocs, com eren, per exemple, les cadires de repòs. Habitualment els vaixells carregats de pells procedien de ports holandesos, encara que en ocasions es cita Liorna o Lisboa com a lloc d'origen d'alguns carregaments. Val a dir que una gran quantitat de les *vaquetes de Moscòvia* posades a la venda eren l'embolcall d'altres mercaderies, aspecte certament interessant, que obliga a repensar un nou panorama en els mecanismes de producció de les matèries primeres. Com deïem, molt freqüentment, es troben anotacions en les quals s'indica que les pells que servien per embolicar altres productes havien estat afectades per l'aigua salada del mar i per tant el més habitual era posar-les a pública subhasta perquè fossin adquirides a un preu més baix pels artesans. Així, *Juan Roca sapatero vezino de esta ciudad [compra] seis vaquetas de Moscovia (que eran los embollos de la precedente Bala)...*¹⁵

A més de les pells, però en menor quantitat i de manera ocasional, apareixen alguns vaixells que transporten fusta, ja sigui de ports propers com Tortosa o d'altres més llunyans com Nàpols, com feu el patró Bonaventura Marco, qui l'any 1745 va portar d'aquesta darrera ciutat seixanta-cinc *botadures de fusta*.¹⁶ Ara bé, respecte a la procedència dels productes s'ha de tenir en compte el fet que algunes patents no coincideixen amb la procedència d'origen de les mercaderies. Aquest fet, que va succeir-se al llarg de tota la centúria, fou una pràctica comuna i, així, s'ha d'indicar

¹⁵ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale secundum instrumentorum*. 1744-1745, Any 1745, fol. 32v.

¹⁶ A.H.CB, Fons de Sanitat. *Reconeixement d'embarcaments i Entrada de vaixells al port*. Any 1745

que molts productes maltesos i genovesos, en arribar a Barcelona, venien consignats amb patent de Marsella.¹⁷ En tot cas, el que no es pot negar és que el tràfec portuari d'una urbs, altrament de propiciar una rica activitat comercial i econòmica, suposava l'alteració en la quotidianitat del ritme particular de la pròpia ciutat.

El fet que la ciutat de Barcelona estigués geogràficament privilegiada dins la Mediterrània va possibilitar, segurament, que es convertís de manera natural en una cruïlla de determinades rutes comercials. La importància del seu port dins l'àrea comercial del Mediterrani es remunta a mitjans del segle XIII, moment que competia amb ciutats punteres en el sector com Pisa, Venècia i Gènova. Els esforços per solucionar, ja en època medieval, una orografia adversa van concloure amb la creació o establiment de dos punts de sortida localitzats en la zona del Born i a les Drassanes. Fos com fos, no es pot negar que durant el set-cents i, malgrat la competència amb altres ports naturals propers com Mataró o Arenys, va ser un punt de connexió entre les ciutats portuàries atlàntiques -britàniques, portugueses o andaluses-, del Llevant -València i Alacant – i amb els ports francesos i italians, essent habituals citacions com (...) *su patron Juan Caumel de nación Francès con cargo de diferentes generos, que hay parte destinados para esta ciudad, y parte que ha manifestado por transito procediente de Genova , y quiere passar á Valencia con el restante de su cargo (...)* o (...) *que ha manifestado por transito procediente de Marcella, y quiere passar a Gandia.*¹⁸ Potser, un exemple clar del port com a cruïlla és la història que ofereix Joseph Hume, arribat a la ciutat l'any 1756. El capità anglès havia de fer escala a Barcelona per continuar camí de Marsella, Toló, Gènova i Liorna, on havia de descarregar un carregament de blat. En la lectura dels pactes queda clar que un cop arribat a Barcelona rebria ordres referents al destí final de les mercaderies, però vet aquí *que no quiere ir (...) no querer*

¹⁷ Íbidem, Any 1741.

¹⁸A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Liber secundus capitulorum matrimonialium, concordiarum, societatum, inventariorum, auctionum, requisitionum, deliberacionum compromissorum et aliorum diversorum*. 1748-1751, Any 1751, fols. 450r-450v.

*proseguir su viage a Gènova.*¹⁹ Finalment, la història acabà quan Hume va decidir descarregar el blat en el moll de Barcelona.

A banda d'anècdotes particulars, el fet és que una ciutat que despertava cada matí amb un tràfec portuari considerable de visitants i històries personals també s'hauria hagut de convertir, de manera natural, en centre receptor de modes, costums i maneres de viure vingudes d'arreu. Malauradament la documentació no aporta massa llum al respecte i són pocs els vaixells atracats en el port barceloní, entre 1739 i 1761, on es constaten productes o artefactes luxosos. De totes maneres és vàlid pensar que, tot i les escasses informacions existents, hauria existit un mercat, certament secundari, per a aquest tipus de productes, ja que si fixem la nostra atenció en els llibres de comptabilitat del negoci de Jacint Galí veurem que s'hi relacionen, a més de mocadors, teles i cuirs, trenta caixes de vidre de Venècia o una caixa de quadres sense especificar els motius que representaven.²⁰ Amb anterioritat estem en disposició de mostrar altres exemples, concretament un carregament de gots de beure que procedia de Gran Bretanya,²¹ l'any 1712; o petits objectes com pintes i tinters realitzats en os,²² o l'any 1725 *dieci noni figure di marmo, piu undeci quadri d'imagini di santi o una cassa di pasta.*²³ Novament és la família ennoblida dels Roig la que pot aportar detalls sobre els canals i sistemes d'adquisició de mercaderies luxoses en els mercats estrangers. Si tal com s'ha apuntat no es pot parlar d'un comerç exclusivament d'artefactes luxosos, en la documentació comptable de la companyia Roig sovintegen comentaris que fan referència a aquest tipus d'objectes. En una carta de 1725 és demanen uns miralls de Venècia per mediació de Francesc Saladriga, personatge rellevant i molt actiu dins la nòmina d'artesans barcelonins,

¹⁹ A.H.P.B, Not. Rojas Albaret, Josep. *Decimum tertium protocollum diversorum contractuum*. 1756, fol. 24r.

²⁰ A.H.C.B, *Fons comercial*. "Comptes de Jacinto Gali Vilar".

²¹ A.H.C.B, *Fons de Sanitat*. "Entrada de vaixells al port", Any 1712.

²² *Ibidem*, Any 1795.

²³ *Ibidem*, Any 1725.

que en aquells moment es troba en la ciutat dels canals.²⁴ I és que sempre es treballava a partir d'intermediaris, instal·lats en el lloc d'origen de les mercaderies, que compraven i enviaven personalment el producte com a garantia per obtenir un bon preu i no ser estafats amb productes de mala qualitat. Per això, alguns anys abans, havien demanat al seu representant a Gènova, Vicens Bessa, *una dossena de rellotges fets a la moda, esto es sis que assenyalen lo dia del mes y altres sis sens lo dia que sian petits y las xarneras de las capsas ochavadas y lo boto a la moda corrent y enviarme un ab la campana fina.*²⁵

Esbossat ja el panorama comercial en què s'inscrivía la ciutat, cal plantejar-se també les transformacions urbanes com un dels eixos importants del paisatge barceloní en el període comprès entre 1739 i 1761. Així mateix, és rellevant per entendre la complexitat de l'assumpte saber que el creixement demogràfic estipulat per any es situava a l'entorn de 530 habitants, la qual cosa feu passar la població de Barcelona de 37.000 individus que tenia l'any 1718 als 71.783, l'any 1769.²⁶ Un altre aspecte a destacar que s'ha anat insinuant al llarg del text i que està en relació directa amb el canvi de la trama urbanística de Barcelona era la seva condició de ciutat militaritzada, perquè recordem que, a més de la Ciutadella, com a símbol visible del poder militar, comptava amb la presència del Castell de Montjuïc, així com de dos forts: el fort Pio, entre el nucli del Clot i el baluard de Sant Pere, al costat del rec comtal, i el fort de *don* Carles. La visió més generalitzada de la ciutat vista des del mar durant bona part de la centúria és una panoràmica de l'urbs fortament protegida per les seves muralles. Volem aportar dues vistes que així ho corroboren i engrandeixen l'extens llistat d'exemples ja existents. La primera apareix en una caixa policromada,

²⁴ B.C, *Fons Baró de Castellet*, Francesc Roig i Vives. "Correspondència de Francesc Roig i Vives", Correspondència amb Vicens Bessa, Any 1722. [20/2].

²⁵ *Ibidem*. Correspondència amb Josep Velada.

²⁶ Malauradament, fins al moment no hi ha estudis que hagin centrat la seva recerca en les qüestions demogràfiques de la primera meitat del set-cents. Vegeu *Història de Barcelona. El desplegament de la ciutat manufacturera. (1714-1833)*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993.

popularment coneguda com a caixa de mariner, en el frontal de la qual el pintor va recrear-hi la ciutat emmurallada, tot copiant un dels múltiples gravats que circulaven amb aquest tema (vegeu imatge 11).²⁷ La segona, conservada en el fons del Museu Nacional d'Art de Catalunya, datada l'any 1730, ofereix una àmplia panoràmica en la qual es poden identificar el Castell de Montjuïc, les Drassanes i les esglésies més importants de la ciutat; en concret, però, interessa destacar la informació que ofereix de la dàrsena en què s'ubica el magatzem i altres equipaments, a més del far de l'extrem més allunyat de la ciutat (vegeu imatge 12).

Composat ja l'inicial mapa abans de la millora del port, cal sumar-hi ara determinades iniciatives constructives que van forçar una nova fisonomia de la ciutat. En aquest sentit, els setges de 1713 i 1714, amb la destrucció parcial del barri de la Ribera, retornat recentment a la llum, i la conseqüent construcció de la Ciutadella, entre 1715 i 1718, així com la creació del barri de la Barceloneta, van propiciar aquesta renovació. Són totes elles actuacions en el territori que van generar una intensa activitat constructiva, a nivell públic i privat, i que van permetre als barcelonins anar-se adequant també a gustos, modes i noves necessitats en els seus habitatges. Respecte a la transformació de l'espai públic de la ciutat s'ha de qualificar d'una continuació en la política de la centúria anterior, com bé ha demostrat A. García Espuche,²⁸ cosa que queda palesa en actuacions com la prolongació del moll o les millores en els magatzems reials.²⁹ El mestre d'obres Ramon Ivern, per exemple, guanyà l'adjudicació de la reedificació i construcció *de la casa de los Molinos de la fabrica de Moneda que su Real Magestad (que Dios guarde) tiene, y*

²⁷ La visió de Barcelona des del mar és una de les imatges més representades al llarg de totes les èpoques. Voldríem destacar, a tall d'exemple, el gravat de 1689, *Verge de la Mervè*, de Francesc Gazan, conservat a Biblioteca de Catalunya, la urna funerària de l'emperadriu Isabel Cristina de Brunswick, conservada en el Convent dels Caputxins de Viena, o les accions de la Reial Companyia de Comerç de Barcelona, que inclouen també aquesta panoràmica.

²⁸ García Espuche, A: *Un siglo decisivo en Barcelona y Cataluña 1550-1640*. Madrid, Alianza editorial, 1998, pàgs. 336-340.

²⁹ A.H.P.B, Not. Albià, Francesc. *Manuale instrumentorum*. 1744-1746, Any 1745 i *Manuale instrumentorum*, 1753-1755, Any 1754, fols. 201r -208v.

possebe en la presente ciudad,³⁰ i se signaren seguidament els pactes contractuals entre don Francisco Montero del Consell del Rei i el citat *imprissario* Ivern. S'han d'afegir a les que fins aquí s'han anat exposant altres iniciatives que, a més de representar millores en el traçat urbà, haurien influït en la creació d'una nova percepció dels veïns de la configuració de l'espai ocupat. Les reiterades demandes per millorar els carrers o l'enllumenament públic de la ciutat en són dos exemples que s'abordaran àmpliament en el capítol pertinent. Tanmateix, avançar que entre les actuacions portades a terme en aquest moment cal destacar les primeres iniciatives per l'enllumenat dels carrers de la ciutat amb llums d'oli. Existeix un *Assiento formal de la fabrica y construcció de mil y quatre cents armaris ab sus portas pais, claus, mitjas cañas, curioles, corda, ferramenta y demes necessari per lo servey dels fanals de la Iluminacio de las Plassas y carretrs de dita ciutat*³¹ que en dóna testimoni. El procés d'il·luminació de l'urbs va ser llarg i lent, va començar a inaugurar-se el 23 de 1752, en honor a l'aniversari de Ferran VI, però es conserven pagaments més enllà de 1757 i s'emprà una considerable quantitat de vidre que va ser sumministrat per la majoria dels vidriers de la ciutat, com els Saladriga, els Arrufo, o Manuel Senties (vegeu annex documental: "Miscel·lània documental, núm. 2"). Certament, no és agosarat pensar que la il·luminació de la ciutat hauria propiciat noves formes de relació ciutadana així com un nou imaginari urbà. És fàcil suposar que afluïa una urbs desconeguda, que permetia eixamplar els ritmes i el temps d'ús de la pròpia ciutat, que conferia seguretat en els usuaris i que, per tant, era una millora indiscutible dins d'aquesta ciutat emmurallada. La voluntat de crear una ciutat més còmoda i habitable va partir, també, dels propis habitants que, a partir de les reiterades peticions interposades a l'administració local, pretenien millorar i corregir les deficiències que presentaven els seus carrers o parròquies. Particulars com el pintor Manuel Tramulles, que habitava en el carrer del Vigatans, o el ciutadà honrat Felip Smandia, que forma part dels

³⁰ A.H.P.B, Not. Creus Llobateres, Josep Jaume. *Volumine manuale contractuum et instrumentorum*. 1744-1745, Any 1745 i *Volumine manuale contractuum et instrumentorum*. 1746-1747, Any 1747, fols. 85v-88r.

³¹ A.H.P.B, Not. Claramunt Gavarró, Ignasi. *Nonum manuale*. 1756-1758, Any 1758, fol. 573v.

actors de la mostra, demanen actuacions per millorar el traçat urbà, ja *que las dichas calles se hallan muy atropelladas por manera que al anochezer hay singular peligro de recibirse desgraciadas caidas por lo mal empredadas que estan y señaladamente en el tiempo de lluvias, y todos estan casi del todo intransitables*.³² No va ser la millora de la via pública una qüestió puntual, sinó heretada de la centúria anterior i que va perllongar-se fins ben entrat el set-cents, com ho demostren les peticions fetes pel nét de Ramon de Sans i Montrodons, un altre dels nobles protagonistes, quan manifestava *con el mas debido respeto á ve expone que en el hecho o espacio que ocupa su casa en la parte que linda con la Rambla en la presente ciudad (...) advierte seis palmos de desnivel en el piso mio defecto es contra el hermoso de la Rambla, y comodidad del público*.³³

Juntament amb les obres que s'havien realitzat a la Ciutadella i el conseqüent canvi físic que patí el barri de la Ribera, s'ha de destacar la construcció d'un nou barri al costat del mar, ja que també fou un element substancial de la nova imatge que anava prenent la ciutat. La Barceloneta va començar a perfilar-se a partir de 1753, quan en trenta mesos es van construir vuit carrers, apropant així una part de la ciutadania al mar i creant un barri nou i modern. En l'*Explicació de lo que se ha fet nou de edificis, y otras cosas en la ciutat de Barcelona y novetats ocorregudas desde lo any 1746 fins al comensament del llibre calaix de sastre dia 10 de juliol del any 1769*, pel que fa a les actuacions d'aquest nou barri podem llegir: *(entre 1750–1756) nova població Barceloneta sumptuosa Iglesia del Arcangel Sant Miquel haventse fet los carrers amples y iguales fins casi a la vora del mar al llevant, y mitgdia, y així mateix las casas pintadas totas de bermell, plafons blaus, portes dels balcones y finestres de color vert (...)*.³⁴ Gràcies a un ventall conservat al Museu Tèxtil de Barcelona hom pot observar una imatge força inèdita de l'aspecte inicial d'aquest paratge (vegeu imatges 13, 14 i 15). Es tracta d'una vista des del mar de la Llotja i el Palau

³² A.H.C.B, *Consellers*. Obreria, “Registre de memorials. Registre memorials. 1753-1761”.

³³ B.C, *Fons Saudín*, “Comptes, factures i rebuts domèstics, cartes, contribucions, comptes agrícoles, llibretes de rendes”, s/fol. [Sau. 8º 25].

³⁴ B.C, *Explicació de lo que se ha fet nou de edificis y otras cosas en la ciutat de Barcelona y novetats o corregudas des de lo any 1745 fins al comensament del llibre Calaix de Sastre lo die 10 de juliol del any 1769*. [ms. 194/1].

del Capità General de l'Aduana que podria ser comparable a la que anys després va oferir el gravador Reville, a partir del disseny de Moulinier, però des d'un punt de vista lateral (vegeu imatge 16), ja que ambdós mostren els mateixos edificis i el mateix terreny. Mentre que en el gravat, ja de primeries del segle XIX, la Barceloneta ofereix la imatge d'una certa activitat i sembla integrada a la ciutat, en el cas del ventall es presenta com una zona totalment desvinculada a la ciutat, especialment si fixem la mirada a la banda superior esquerra, on s'aprecia que l'artista ha representat la ciutat encara emmurallada. En *Lettere d'un vago italiano al suo amico*,³⁵ el religiós Norberto Caimo narrà les impressions percebudes a Barcelona i inclogué, a més de comentaris referents a la construcció de la Barceloneta, altres apreciacions sobre la Ciutadella, com l'enderroc de cinc mil habitatges, l'escassetat de llibreries i de bona pintura, algunes processons, la gentilesa dels barcelonins o el plaer que li comportà la visita al gabinet botànic de la família Salvador.³⁶

Centrant-nos en l'altre focus de transformació ciutadana que havia patit la ciutat, la construcció de la Ciutadella, s'ha d'insistir que restava molt present en l'imaginari col·lectiu, donat que entre 1739 i 1745 són molt freqüents els rebuts d'arranjaments d'edificis i obres particulars com a conseqüència del setge de 1714. En el transcurs de la present tesi doctoral s'anirà demostrant que la transformació de la fisonomia de l'urbs va produir-se de manera lenta, amb una interiorització dels nous espais paulatina, com si del creixement d'un arbre es tractés. En aquesta situació es trobava Josep Texé, revenedor i veí de la zona. Aquest barceloní, l'any 1751 signa uns poders a un ebenista madrileny perquè pugui actuar en nom seu en qüestions relacionades amb l'expropiació que va patir en motiu de la construcció de la Ciutadella.³⁷ Un altre exemple clar d'aquesta dinàmica de transformació lenta i

³⁵ Caimo, N: *Lettere d'un vago italiano ad un suo amico*. Milà, 1761-1768.

³⁶ El viatger italià el categoritza com a museu. Mencionar que l'èxit i la fama del gabinet dels Salvador l'havia convertit en una referència per molts estrangers de l'època. *Ibidem*, pàgs. 62-63.

³⁷ A.H.P.B, Not. Duran Quatrecaes, Antoni. *Vigesimum quartum manuale contractuum*. 1750-1751, Any 1751, fols. 100v-101r.

constant del barri de la Ribera la tenim en les reformes realitzades en l'habitatge de la família de comerciants ennoblits Massanés.³⁸ En data de 1742 el mestre d'obres Jacint Roca va protocolitzar un document on queden detallades les distintes intervencions portades a terme en l'habitatge dels Massanés al llarg dels anys. Hi consta una primera intervenció encarregada l'any 1708 per Salvador Massanés per millorar una de les botigues de casa seva, les quals consistien en unes estances, *uns estudis, ô, quartos per habitacions de dormir y tenir grans...* El motiu de la segona obra no és altre que *per haver quedat aquellas totalment derrubidas, y inhabitables per raho del citi dels anys milsetcents y tretse, milsetcents catorse fent diferents parets y entre altres la mitgera ab Casa Barrera (...)* i va ser portada a terme l'any 1715 sota la direcció d'Antoni Massanés, fill de l'anterior. Finalment, en els anys trenta i ja en la tercera generació familiar es produí una última millora del l'habitatge que responia a un desig per enriquir l'aspecte de la casa familiar.³⁹ Però, malgrat tot, tal i com explicava el viatger italià en el seu epistolari personal, referint-se a la ciutat comtal, *per incominciar adunque della città, nella quale mi trovo, divouri effere ella affai bella, ricca, grande, e popolosa. Ella è posta un una amena pianura adorna di molte fabbriche, le quali tutte insieme fanno un'oggetto all'ochie non disgradevole. Spaziose, e dirette sonole strade, e lastricete di larghe peitre, le chiese magnifiche, le piazze dupie, e particolarmente quella di S.Michele, equella del mare, farbendo loro ornamento, e a comodo del pubblico limpissime fonti.*⁴⁰

³⁸ Vegeu annex documental: "Quadres genealògics, núm. 1".

³⁹ A.H.P.B, Not. Bosom Grosset, Josep. *Dessimum quintum manuale*. 1742, fols. 61v -62r.

⁴⁰ Op. Cita. 35, pàg. 56.

De noblesa, ne està molt bé, Barcelona, que la il·lustre en gran manera, demostrant-bo ya la antiguitat de moltes cases de la ciutat, las que moltes se van acabant per falta de successions, y las ya existents tenen, moltes, rics patrimonis, coches, molts a la antiga y los més a lo modern, ab magnífics trens, lluhiment de familia de librea y de criats de un y altre sexo....

Baró de Maldà. *Calaix de Sastre*.

1. Marquesos, cavallers i ciutadans honrats

La dinàmica de canvis a què estava sotmesa la ciutat també va tenir el seu reflex en les classes aristocràtiques, cosa que s'evidencia fins i tot en determinats títols nobiliaris atorgats pel monarca Ferran VI. Possiblement, un dels casos més paradigmàtics fou el de Josep Francesc Alòs, regent de la Reial Audiència i fill del cavaller Josep Alòs i Ferrer, a qui li fou concedir el marquesat de Puertonuevo en clara referència a la construcció del port.⁴¹ Dintre d'aquest context és important insistir en que Barcelona esdeviní el centre aglutinador de l'aristocràcia del país, la qual va instal·lar les seves residències a la ciutat, teixint així un complex entramat de relacions que conclouen en clars clans familiars que tenen com a resultat la convergència en les seves mans de la gestió del poder, ja sigui social, comercial o polític. Per tant, estem davant una noblesa que cal definir-la d'urbana, tot i que alguns títols nobiliaris anaven estretament vinculats a terres i poblacions de la resta del Principat, d'on encara obtenien la major part de les seves rendes. Aquesta situació es mantenia encara quasi a finals de la centúria si considerem les paraules de F. Zamora quan exposava que *son muchas las familias nobles que hay y ha habido en Barcelona, pues lo más principal y la mayor parte de la nobleza de Cataluña reside y está reunida en ella; sería muy difusa la enumeración de los hombres ilustres y grandes que ha producido. De ellos*

⁴¹ Vegeu annex documental: "Quadres genealògics, núms. 31-32".

han salido almirantes y generales esclarecidos; virreyes para Cerdenya, Sicilia, Nápoles y Grecia; Gobernadores para Milán, Calabria y Paisés Bajos; Maestros generales de las Ordenes de los Templarios, Montesa y San Juan de Jerusalem; embajadores, ministros y consejeros, cardenales, arzobispos y obispos; y son ramas suyas muchas familias de las más principales de Mallorca, Valencia y Sicilia, Cerdeña, Napoles y Milán. ⁴²

En el cas català, la composició jeràrquica de la noblesa s'estructurava a partir de la distinció entre un braç major i un de menor. El braç major estava compost pels títols del regne, és a dir, duc, marquès, comte, vescomte i baró. El braç menor, o privilegi de noblesa, s'articulava a partir de quatre figures: nobles del Principat de Catalunya, cavallers del Principat de Catalunya, ciutadans honrats de les distintes ciutats del Principat, i, finalment, burgesos honrats; la diferència entre els dos darrers radica en la distinció feta en època medieval entre aquells individus que en sentit estricte habitaven al centre de la ciutat d'aquells altres que ho feien en els burgs o arrabals.⁴³ Dels vuitanta-cinc nobles que van residir i morir a Barcelona entre 1739 i 1761, vint-i-tres dels quals eren dones, la majoria formava part del braç menor, donat que ostentaven els títols de nobles del Principat o ciutadans honrats; això no obstant, molts d'aquests nobles van anar ascendit en l'escalafó social amb el pas del temps (vegeu annex documental: "Nobles. Esfera pública"). Amb tot, les diferències entre uns i altres, en un segon ordre dins la noblesa catalana, es concretava en el privilegi de l'ús del tractament de *Don* o *Dona*. Sols els membres de la noblesa en sentit estricte, tal i com apunta A. de Fluvià, tenien el privilegi de ser tractats com a tals,⁴⁴ aspecte rellevant perquè ajuda a discernir en quin graó de

⁴² Zamora, F: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona, Curial, 1973 (1785), pàg. 458.

⁴³ Vegeu Carreras Candi, F: *Geografía general de Catalunya. La ciutat de Barcelona*. Barcelona, Editorial Albert Martín, 1913-1918, pàg. 524. Segons l'autor, en el segle XIV la ciutadania barcelonina s'adquiria per naixement o pels pares, així com també era possible si es demostrava que s'hi havia residit prolongadament un any i un dia.

⁴⁴ Fluvià Escorsa, A de: "A Catalunya només els nobles eren "Don"" a: *Revista Paratge. Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia, vexil·lografia*. núm. 6, Sant Cugat, Societat Catalana de Genealogia, heràldica, sigil·lografia, vexil·lografia/Arxiu Nacional de Catalunya, 1996, pàgs. 6-7. A. de Fluvià insisteix en el fet que a Catalunya, el segon grau de noblesa, després dels magnats o grans nobles, 88

L'escalafó social estava adscrit cada personatge. Aquí també, a l'igual que en el cas de la noblesa mallorquina, es pot fer extensible que (...) *el noble, a més d'ésser per damunt de tot un "senyor", era un Don.*⁴⁵ En canvi, respecte al tractament i distinció, a diferència del que succeïa en les illes, encara era vigent el tractament de "magnífic" per tal de marcar la dignitat de tots els membres d'aquest estament social. A grans trets, l'oligarquia barcelonina del període s'ha de definir com un nucli social molt compacte, escàs, però sobretot estretament vinculada entre ells. A més, és un grup heterogeni pel que fa a l'obtenció dels seus títols. Enfront del sector més elevat de la noblesa, és a dir, l'aristocràcia de sang, conviu un grup d'individus que crea una nova classe emergent dins d'aquest escalafó social: la petita noblesa. Mentre que els primers ostenten títols històrics, els segons posseeixen títols sense cap vinculació de tipus territorial o històrica, que en molts casos han estat adquirits donat el seu potencial econòmic. Així doncs, la capacitat econòmica d'aquest grup menor es desvetlla com el factor que fa factible la vinculació entre els dos braços de la noblesa catalana.⁴⁶

1.1. Família i llinatge

L'entramat familiar del braç noble, complex en la seva formació, es fonamentava en la creació de llaços d'amistat, però sobretot en vincles de sang i aliances matrimonials. Aquesta dinàmica, de clara tendència endogàmica, establia un ampli i

eren els nobles en sentit genèric; després venien els cavallers i, finalment, els ciutadans i els burgesos honrats. Només els magnats i els nobles en sentit genèric tenien el privilegi d'usar el tractament de *don* o *dona*.

⁴⁵ Vegeu "Nobles, Hidalgos i Senyors a Mallorca" a: *Estudis Baleàrics*. Núm. 34, Any VI, Palma de Mallorca, Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear, Setembre 1989. [Monogràfic temàtic]. Especialment valuosa és l'aportació de P. Muntaner, "Senyors a Mallorca: Un concepte heterogeni." *Ibidem*, pàgs. 5-36.

⁴⁶ Tampoc no es pot adjudicar aquest fenomen exclusivament a l'àmbit català, ja que es constata una dinàmica similar en el cas de l'aristocràcia balear. De totes maneres, cal reconèixer que els membres del braç superior palmesà conformaven un cercle més tancat, que va consentir molt a desgrat les unions socialment desiguals.

complex espectre de relacions de parentiu que els permetia enfortir a conveniència el seu rol social i mantenir-se sòlidament com a classe privilegiada. El vehicle per ampliar els extensos patrimonis i acumular un nombre de títols considerable descansava en estratègies matrimonials convingudes entre dos grups, o, fins i tot branques familiars. La raó que explicaria més fàcilment aquest comportament fou l'instint i la necessitat com a classe de mantenir-se dins un determinat escalafó social, a més de la voluntat de reforçar el seu poder en tots els àmbits, ja fos social, polític o econòmic, però també és imputable a la consciència d'una escassetat numèrica en les nissagues prominents del Principat. Tanmateix, en comparació amb el cas mallorquí, en la noblesa catalana no sembla pertinent parlar d'una homogàmia forta, encara que sempre que van poder establiren unions entre membres del mateix rang, com reiteradament va fer la dama estrangera Maximiliana de Brodot.⁴⁷ El seu primer espòs fou el marquès de Vanderkene; el segon, el comte de Descepaux, i finalment es casà amb el comte d'Espó.⁴⁸

El fet de no poder qualificar al braç noble d'homogàmic no l'exclou de ser endogàmic, en preferir establir vincles de parentiu amb persones del propi grup o clan. Una de les conseqüències resultant d'aquesta circumstància en l'entramat social de la noblesa catalana i, més concretament, dels aristòcrates que habitaven en la ciutat de Barcelona, fou, sens dubte, la inclusió i exclusió reiterada dels mateixos individus en les distintes branques familiars en què s'articulaven, cosa que provocà un mapa genealògic certament complex ple de coincidències en els cognoms. Justament, la importància del llinatge i, per tant, el manteniment d'uns cognoms per sobre d'uns altres com a signe de pertinença, pot comportar, metodològicament, errors d'identificació. Aquest problema que ha estat anunciat reiteradament pels

⁴⁷ Cal insistir en el fet que la classe noble mallorquina no acceptava els casaments entre membres de l'aristocràcia de rangs diferents, la qual cosa provocava el manteniment de l'homogàmia en els seus cercles. Desobeir aquesta norma i casar-se entre desiguals podia comportar ser desheretat. Op. Cita. 45.

⁴⁸ Vegeu annex documental: "Quadres genealògics, núm. 7".

especialistes, els quals han demostrat les confusions que pot generar, almenys en els menys avesats en heràldica i genealogia, no contemplar correctament l'ordre dels cognoms.⁴⁹ A tall d'exemple, recordem que en el cas de les dones, un cop casades, prenien el cognom del seu espòs i el situaven davant del propi. Desafortunadament, sabem que no és una regla fixa, ja que en les dames de més alt rang, segons l'origen del seu llinatge i, especialment, si aquestes eren pubilles, es preferia mantenir el cognom patern com a referència de prestigi. En el cas de la marquesa d'Alós, Teresa Bru i Sampsó, manté els dos cognoms del pare enlloc dels del seu marit Anton Alós i Rius.⁵⁰ Una altra dificultat d'identificació es troba en les dones casades en segones núpcies perquè, de manera habitual, mantenen el cognom del primer marit, al qual s'uneix el del segon. En aquesta circumstància trobem la mare de Josep Anton Ribera Claramunt i Espuny: Maria de Claramunt que, indistintament, apareix en la documentació com Maria Morera de Claramunt i Espuny, donat que en primeres núpcies havia estat casada amb el cavaller Alexandre Morera, o com Maria de Claramunt. No és un particular exclusiu de les fèmines, ja que les alteracions d'ordre o pèrdua d'alguns dels cognoms, fruit de passar a formar part d'una branca no principal o obrir una nova línia de successió, també afecten la descendència masculina. És el cas, per exemple, de Bernardino Ardena Darnius, tercer comte de Darnius, el qual agafa en primer lloc els cognoms de la seva mare, relegant a un cert oblit el de Taverner amb la fórmula llatina d'*òlim*, indicativa d'haver format part d'una altra branca genealògica. Cas similar trobem en el marquesat de Castelldosrius, quan Manuel de Sentmenat i de Lanuza, primer, marquès encara manté el Sentmenat i, en canvi, el seu fill, segon marquès de Castelldosrius, Fèlix, ja emprà la fórmula *òlim de Sentmenat*, indicant que s'ha abandonat aquest llinatge. Es percep clarament que la utilització del cognom està supeditada al llinatge. Malgrat tot, no es pot obviar

⁴⁹ Per ampliar la qüestió és necessària la lectura dels articles “Embolica que fa fort: l'ordre dels cognoms” a: *Revista Paratge. Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia, vexil·lografia*. núm. 9, Sant Cugat, Societat Catalana de Genealogia, heràldica, sigil·lografia, vexil·lografia/Arxiu Nacional de Catalunya, 1998, pàgs.5-8; i Albaigès i Olivart, JM: “Una aportació genealògica: l'ordre dels cognoms”, núm. 11, *Ibidem*, 2000, pàgs. 95-100.

⁵⁰ Vegeu annex documental: “Quadres genealògics, nùms. 31-32”.

que també hi ha raons més simples, com poden ser la poca rigorositat dels notaris o escriptors a l'hora de redactar els protocols. Un símptoma de la poca cura que es té és la variació de les grafies en els noms personals i cognoms dels seus clients. Respecte als noms personals de les dones, l'omissió de l'antropònim "Maria" pot comportar un error d'identificació, especialment en aquelles famílies amb un gran nombre de fèmines, ja que possibilita pensar que són dues dames diferents. En aquest sentit, el cas de la noble filla de Jorge Prospero de Verboom, marquès de Verboom, militar i enginyer de la Ciutadella, és paradigmàtic. La dama en qüestió apareix citada en els testaments del seu pare i del seu germà sota els antropònims de Carolina Teresa o Carolina i, en canvi, en el *Quadernos de casas rehedificadas*,⁵¹ on s'assenyalen les obres fetes a casa seva a les Voltes de Jonqueres apareix simplement com a Mª Teresa. Finalment, per acabar amb la diversitat de la casuística, s'han de tractar les diferents grafies emprades per distingir un cognom o llinatge. La marquesa de Moja de la Torre n'és un exemple. Mentre que en ocasions apareix com Gaietana Copons o Gaietana Oms, és a dir, amb el seu primer cognom patern o el del seu marit, també és comú trobar-la citada com Mª Gaietana Copons Oms de Santa Pau Desbac Sant Vicens Sarriera i de Rocabertí, indicant, a més del cognom del seu espòs, tots els dels seus progenitors.

En aquest obscur laberint, allò realment important és no oblidar, tal i com apunta M.Foucault, que hasta el siglo XVIII, la pertenencia a la "raza" nobiliaria se definía por los lazos de sangre, es decir, por la antigüedad de la ascendencia y el valor de las alianzas. En el siglo siguiente, la burguesía reemplazaría esta pertenencia por la de los lazos hereditarios, asimilados a una "raza" biológica "buena" o "mala" (...) *Las familias llevaban y ocultaban una especie de blasón invertido y oscuro cuyos cuarteles infamantes eran las enfermedades o las taras de la parentela: la parálisis general del abuelo, la neurastenia de*

⁵¹ A.H.CB, *Cadastrre*, Cases Censos i Censals. "Quadern de cases rehedificades desde 1712 inclusiu endavant", fol. 853r.

*la madre, la tisis de la hermana menor, las tías histéricas o erotomaniadas, los primos de malas costumbres...*⁵²

1.2. Els estaments nobiliaris barcelonins. Genealogies familiars.

Per tal de fer més visible la composició de les famílies aristocràtiques, les seves aliances i la seva descendència, s'ha confeccionat la genealogia de cada un dels actors que componen la mostra (vegeu annex documental: "Quadres genealògics"). El resultat, tal i com es vé anunciant, en són arbres enrevessats que afavoreixen la confrontació més enllà de l'estricta marc familiar. Escollit a l'atzar podem mostrar el cas d'Eulàlia Giralt i Francesca Cors, que emparenten entre elles i amb altres membres de l'aristocràcia de la ciutat, i que també formen part del grup estudiat, com Ramon Falguera, Ignasi Rius Falguera i Francesc Padellàs i Pastor, tots ells difunts en aquest període.⁵³ La relació s'estableix quan Eulàlia Giralt es casà amb Josep Massanés Pinyana, nét de Josepa Pinyana, alhora tia de Francesca Cors. D'altra banda, un germà de Francesca, Anton Cors, va contraure matrimoni amb Magdalena Rius, filla de Ignasi Rius, nebot aquest últim de Ramon Falguera i Broca. Per altre banda, el mateix Ignasi Rius, en un segon matrimoni emparenta amb Magí Ninot Negret, que s'havia esposat amb una germana de Francesc Padellàs i Pastor. L'extensa ramificació familiar que es va composant també es repeteix dins les famílies més benestants dins l'escalafó, és a dir, entre els membres que composaven el braç major. D'aquesta manera els comtes de Munter, els marquesos de Ciutadilla, el comtes de Solterra, els marquesos de Besora, de Castellbell, de Reguer, de Rupit, els de Sentmenat, els de Gironella i els comtes de Savallà, així com altres membres de la noblesa com foren Josep A. Ribera Claramunt o la seva dona Marina de Josa, estan vinculats entre ells a partir de compartir parentela. Ho testimonien altres casos, com el de Dionísia Queralt, una de les dames de la mostra presentada, que fou la

⁵² Foucault, M: *Historia de la sexualidad*, vol. 1, México, Siglo XXI, 1985, pàg. 165.

⁵³ Vegeu annex documental: "Quadres genealògics, núms. 1, 2, 43, i 44".

segona muller de Mateu Senglada Sureda, pare de Maria i de Beatriu Senglada Puigdorfilia Sureda Gual, marqueses, respectivament, de Ciutadilla i de Reguer. La primera, Maria, va esposar-se amb Anton Meca Rocabertí, germà de Francesca Meca, comtessa de Munter pel seu matrimoni amb Josep Clariana Gualves i Ceva, sogres alhora de Maria Montaner i Senglada, que els va succeir en el títol. Fou aquesta última la mare de Mª Josepa Clariana Montaner, casada amb el comte de Savallà, Joan de Sentmenat i de Boixadors, fill de Teresa Boixadors, marquesa de Sentmenat. És important recordar que Teresa Sentmenat fou cunyada de Isabel Ribera i Josa, marquesa de Gironella juntament amb el seu marit Mena Sentmenat. Per finalitzar aquesta mostra complexa i embolicada de com va conformant-se en una gran família tota aquesta parentela, cal recordar que Isabel era germana de Maria Ribera i Josa, casada en segones núpcies amb Francesc Salvador Bournoville d'Erill, marquès de Rupit.⁵⁴

D'una forma comparable als vincles de sang que s'acaben de mostrar hom pot parlar d'un entramat familiar en l'àmbit eclesiàstic. La representació social dins l'església va esdevenir un tret característic de l'estament nobiliari, que va saber mantenir aquest àmbit de poder mitjançant el teixit d'un corpus de representativitat familiar en les diverses institucions religioses. Com havia succeït en temps passats l'aristocràcia i els grans llinatges van preocupar-se de situar els seus fills i filles de tal manera que seguissin regint el destí de convents, monestirs i esglésies, dins i fora la ciutat. La història de qualsevol dels vint-i-cinc monestirs de la ciutat comtal, on cal destacar el del significatiu nom de les Dames Nobles de Jonqueres, es troba farcit de joves novícies, monjos, monges, priors o abadesses procedents de les més il·lustres famílies barcelonines. Per això, quan el professor A.Ortiz examina la població de Barcelona i conclou dient que *en relación con esto hemos de decir que el número de nobles que aparece en los censos catalanes es muy reducido; 975 en el de 1797, o sea, poco más de una milésima parte de la población. La cuantía numérica del clero era muy superior unas catorce mil*

⁵⁴ Vegeu annex documental: "Quadres genealògics, núms. 27-28".

*personas, repartidas casi por mitad entre el secular i el regular,*⁵⁵ cal interrogar-se sobre si n'havia considerat la procedència social, ja que la nòmina de “vocacions religioses” continuava essent gran entre els fills de l'aristocràcia barcelonina del moment. En la Casa de Castelludosrius, marquesos del mateix nom i barons de Santa Pau, quatre dels seus membres estan vinculats a l'estament eclesiàstic i hi trobem entre ells una abadessa. La Casa de Taverner, que ostentaven el comtat de Darnius, té entre els seus membres l'abat de Sant Feliu, Francesc Ardena Darnius. Un dels canonges de la ciutat de Tarragona, Anton Ribes i Castellbell, era el fill dels marquesos d'Alfarràs. Francesc Copons i Copons, fill del primer marquès de Moja de la Torre, va ser abat del monestir de Ripoll; el seus germans, Pere i Antoni, van ser arquebisbe de Tarragona i canonge de la catedral de Barcelona respectivament, i la seva germana Antònia, religiosa al monestir de Sant Pere de Puellas.

Centrant-nos ara en les famílies que conformen el braç menor de la noblesa, observem que la seva procedència parteix de l'àmbit comercial i del món de les professions lliberals. En la formació d'aquesta noblesa de grau menor, que a llarg termini entroncarà amb els membres del braç major, s'estableix una primera dinàmica d'ascens social que passa habitualment per la creació de vincles entre individus dedicats al comerç i professionals de la jurisprudència que foren capaços d'escalar en la societat a partir dels seus recursos econòmics. La necessitat dels membres del braç major de mantenir el seu estatus i nivell adquisitiu va propiciar les aliances matrimonials entre individus ennoblits, “parvenus”, a desgrat del mateix cercle social, i determinats membres d'il·lustres famílies aristocràtiques de llarga tradició. Es reforçà, per tant, la idea d'una veritable homogàmia en l'àmbit nobiliari català, legitimada per nombrosos exemples. Mitjançant la confrontació de diferents testaments hom sap que Josep Sadurní Nadal, senyor jurisdiccional de Garsola, emparentà amb el notari barceloní Miquel Cabrer. De fet, en el seu testament consta que els seus cosins són Mª Àngela, Teresa i Josep Cabrer Nadal, pare dels quals

⁵⁵ Domínguez Ortiz, A: *Sociedad y Estado en el siglo XVIII español*. Barcelona, Ariel, 1981, pàg. 249.

n'era Miquel Cabrer.⁵⁶ Paradigma del que fins el moment s'ha anat exposant seria, sens dubte, el cas del comerciant Ramon Sans i Mont-rodon.⁵⁷ La formació del seu patrimoni es deu a una bona política d'aliances matrimonials que comporta la vinculació familiar amb les il·lustres famílies dels Sans, els Mont-rodon, els Sala, els Alemany i els Barutell. Aquest patrimoni es va estendre a diverses parts del territori català, ja que a partir de 1729, amb el casament de Ramon Sans amb Mª Francesca Sala, van posseir propietats al Maresme, la Selva, la Cerdanya i Barcelona. No serà, però, fins a les primeres dècades del segle XIX quan aconseguiran unir al seu extens patrimoni títols rellevants com el marquesat de Gironella o el de Saudín.

Dèiem que, en principi, les famílies del braç menor partien de determinades professions lliberals i del món del comerç. Molts dels ciutadans honrats formen part de l'estament de la jurisprudència, on exercien de notaris o doctors en dret, com Jaume Guàrdia Morera, magistrat de la Reial Audiència; Joan Plana i Junquer, de família de notaris i doctors en dret, o la mateixa Mª Anna Lentislà Pinyana, filla del notari Francesc Lentislà, la qual emparentà per matrimoni amb el marquesat de Castellbell, ja que el seu marit era el germà del primer marquès. Un altre cas és el del marit d'Isabel Antic i Lledó, casada l'any 1690 amb Jeroni Cellarés, doctor en dret i membre d'una important nissaga de notaris. Curiosament, mentre que ell prové d'una família de notaris, ella és filla del mercader Francesc Antic, el qual formava part de la nòmina de ciutadans honrats des de l'any 1669.

⁵⁶ A.H.P.B, Not. Ponsico, Josep. *Manuale, protocollum, regestrumve primum publicorum instrumentorum ultimarum voluntatum*. 1756-1773, Any 1756, fols. 14r-14v. Aquest codicil remet al testament efectuat pel notari Sebastià Prats el 19 d'abril de 1756, on apareixen citats diversos parents.

⁵⁷ Vegeu annex documental: "Quadres genealògics núm. 47".

*Estimare tingas prudencia ab Velada y demes marxans de aqui
perque a un home fora de sa casa todas las sombras li han de fer
por.*

Francesc Roig. *Carta de l'argenter ennoblit al seu fill.*

2. Històries de família

Un cop perfilats en el discurs dos dels paràmetres essencials –família i llinatge– sobre els quals es sustenta l'escenificació social de l'estament nobiliari, resten per desvetllar els particulars de les històries més personals. Aproximació aquesta que és pertinent fer-la analitzant la doble realitat en què es mouen i que condiciona el seu perfil aristocràtic. En definitiva, les històries familiars de la noblesa barcelonina han de ser explicades dibuixant tant l'esfera particular com el paper públic exercit en el teatre de la sociabilitat ciutadana. Des d'aquesta perspectiva, la primera mirada ha de caure en el temps domèstic i les relacions de parentela, en el món clos de la família, la casa i els amics, mentre que la segona recau en el temps més social vinculat a la idea de clan estamental, als comportaments i a les accions portades a terme davant dels altres, ja sigui en els seus salons o en l'exercici dels seus càrrecs. Sense una d'elles no creiem possible reconstruir una visió rigorosa de la vida de l'aristocràcia, car si els vincles personals i el patrimoni formen part de l'esfera més particular de qualsevol individu, els càrrecs que ostenta i, en aquest cas, els títols nobiliaris, conformaven l'altra part, però sols a l'imbrincar les dues realitats prenen tot el seu sentit. No oblidem que si l'honor queda explicitat pels títols, aquests queden justificats pel mateix patrimoni. Nogenysmenys, és important assenyalar que l'objectiu no és relatar les vides personals de cada membre del braç noble abordat,

sinó retratar les peculiaritats de l'estament aristocràtic barceloní de les primeries del set-cents. Per això, tot i escollir casos concrets, intentem mostrar les dinàmiques relacionals i quotidianes partint de l'idea de col·lectivitat més que no pas del propi individu, perquè fer-ho d'una altra manera abocaria a construir presentacions excessivament reiteratives, mentre que la confrontació dels distints devenirs quotidians de la noblesa estudiada permetrà extreure'n i concloure amb unes pautes de comportaments, costums de vida o hàbits que poden ser adjudicats a tot l'estament.

2.1. Dels vincles de parentiu als d'amistat.

Desvetllar l'esfera particular de qualsevol individu significa aproximar-se al seu món personal en la seva part més desconeguda i secreta. És endinsar-se en allò que resta amagat darrera els murs de la llar, protegit de les mirades indiscretas. I encara que no sigui pertinent parlar d'intimitat o privacitat, ja que la seva conquesta és un dels èxits adjudicats a la societat burgesa de la centúria següent, hom no pot deixar de banda que en les primeries del set-cents començà a germinar un interès en protegir part de l'esdevenir quotidià de les indiscretas mirades públiques mitjançant la creació d'un marc particular on desfer-se de les regles marcades per l'etiqueta, on treure's la perruca, on, en definitiva, poder abandonar-se sense sentir-se obligat a jugar l'estricta i permanent rol establert per la classe o el llinatge. Com va escriure La Bruyère, *il ne manque rien à un roi que les douceurs d'une vie privée*.⁵⁸

Ha quedat clar que la dinàmica relacional entre membres dels diferents graus nobiliaris va comportar que moltes famílies emparentessin entre elles i cal pensar que, donada la dimensió de l'urbs, la coneixença entre uns i altres fou un tret habitual. Tot això porta a parlar del concepte de parentela i dels vincles personals de

⁵⁸ Godeau, J; Ganay de, V: *Les mots du XVIIIè*. Paris, Actes sud, 1996, pàg. 57.

l'aristocràcia barcelonina d'entre 1739 i 1761, que engloben, a més de la família de sang, els amics i determinats criats. En l'escenari quotidià de l'espai domèstic, amos, senyors, criats i determinats amics esdevenen un nucli familiar estret on cada un desenvolupa el pertinent paper dins el joc de la sociabilitat. Són els actors principals en el teatre de la privacitat que transcorre dins de la casa, espai clos en el qual no tothom tenia permís per endinsar-s'hi.

Però ¿com es conforma la família? Evidentment, i en primera instància, no es pot ometre la importància de la dinàmica matrimonial que, en el cas de la noblesa instal·lada en la ciutat comtal, es caracteritzava per casar-se en més d'una ocasió. Una segona constatació fou l'elevat nombre de fills existents en cada nucli familiar, amb una mitja d'entre cinc i deu fills.⁵⁹ En termes generals la majoria d'ells van contraure matrimoni per primera vegada a finals de la centúria anterior; altres, els més joves, ho fan a l'entorn dels anys vint i trenta, ja en el segle XVIII. Encara que no ha estat possible accedir a tots els contractes matrimonials que fan referència als actors de la mostra entre els nobles que van celebrar el seu matrimoni a l'entorn de les últimes dècades del sis-cents, sí que apareix el d'Ignasi Rius i Falguera amb Teresa de Ninot, celebrat concretament l'any 1669. Ell mateix contraurà un nou matrimoni l'any 1723 amb Mª Anna de Pons i Vega, del qual no en coneixem descendència. Maria Bastero i el noble Anton Sunyer Massip ho van fer l'any 1699. Salvador Tamarit i M^aAnna de Xammar i Copons ho van celebrar el mateix any. Elisabet Antic ho feia nou anys abans i Josep Mora i Salanell, el 1687, amb Maria Sagrera. Josep Marimon i de Corbera va casar-se amb M^aFrancesca de Reguer l'any 1686. Els comtes de Castellar, Francesc Amat i M^aAnna Lentisclà, van maridar-se l'any 1695. En els primers anys del segle XVIII van contraure núpcies, entre d'altres, Anton Vilana i Mª Vicenta Massana, al 1703; els marquesos de Barberà, l'any 1710, el cunyat dels quals, Ramon Xammar, va contraure matrimoni amb la

⁵⁹ És evident que l'alta mortalitat i la mitjana de vida són els factors que permeten explicar aquesta dinàmica demogràfica.

germana de la marquesa l'any 1722, i Felip Butinyà amb Maria Saleta, el 1711. Un any després va ser el torn de Josep Josa i Maria Caterina Dalmases (1712); Josep Anton Ribera va contraure segones núpcies a l'entrada del nou segle amb Maria de Josa (1700). Entre els anys vint i cinquanta del set-cents es van celebrar els enllaços matrimonials de Maria Rocabertí i Joan Cruïlles (1721); de Mena de Sentmenat, hereu del marquesat de Gironella, amb Isabel de Ribera i Josa (1727); de Francisco Carlos de Herrera i Mª Àgnes Balaguer i Vilaplana (1731); el segon matrimoni de Mª Francesca Bournoville amb el marquès de Besora (1735); de Francesc de Blanes i de Centellas i Mª Anna Galceran i Pinós (1738); d'Anton Móra i Mª Anna Móra Pregund (1749), entre d'altres. Tots ells enllaços matrimonials que, sens dubte, oferien oportunitats d'establir i gaudir dels vincles d'amistat dins d'un marc escenogràfic que combinava perfectament l'estricta etiqueta social amb actituds més confidencials. Curiosament, s'observa que en certes ocasions els esponsalícis no tenen una llarga vida, ja que sovintaja la mort d'un dels dos cònjuges, generalment de la del marit. Malauradament, en l'estadi de la recerca, no ha estat possible establir les edats dels contraents en el moment de la celebració nupcial, dades que haurien facilitat un millor coneixement de la qüestió. D'aquesta manera podríem concloure com es fonamentava la dinàmica marital, encara que és fàcil de suposar que moltes aliances establertes tenien un desnivell en l'edat, entre l'home i la dona, per tal d'intentar assegurar la descendència. D'aquí també el gran nombre de fills en la majoria dels casos. Mª Anna Orís és una de les dames que en un període de només tres anys va contraure dos matrimonis. El primer, sense descendència, va ser amb *don* Lluís Soler, l'any 1730, i després va contraure matrimoni amb Pere Anton de Fluvià, amb qui va tenir dos fills: Francesc Gaietà i Mª Anna. A la mort d'aquesta senyora, el seu últim marit va contraure noves núpcies amb Isabel de Lluvià.⁶⁰

⁶⁰ A.H.P.B, Not. Olzina Malet, Joan. *Inventariorum núm. I.* 1735-1751, Any 1736, fols. 16r-19r. Vegeu annex documental: "Quadres genealògics, núm. 33".

Atès que sota els estrets lligams de sang es justifica la salvaguarda del clan familiar, l'hereu, com a continuador de la nissaga, té l'obligació de vetllar per cada un dels membres que componen la família. El primogènit ha de tenir cura del patrimoni i de l'honor familiar, alhora que també té una obligació moral vers els germans que encara no han abandonat l'estret cercle familiar. El benestar de les germanes donzelles o dels germans "concos" és un deure per aquell que representa el cap visible d'un llinatge. Per això Ramon Meca i Cardona disposa en les seves últimes voluntats que *deixo y llego o mano al hereu meu avall escrit, que à Don Josep Meca mon fill lo dega mantenir menjat, y vegut, calsat y vestir ab tota decessencia, y hage de gustar per son acomodo segons la possibilitat de la casa*", mentre que (...) a Don Pau mon fill, que mon hereu hage de *gustar, lo quessia necessari per obtenir una tinensa o capitania*.⁶¹ Insistir, però, que dins de la parentela tenen un paper rellevant determinats membres del servei de la casa, els quals, amb el temps, esdevenen membres de ple dret de la família. En un moment en què encara és fàcil trobar esclaus entre el servei, s'ha d'entendre que la seva consideració és moltes vegades indissoluble al mateix concepte de casa. Casa i servei conformen un tot, on el segon possibilita el bon funcionament de la primera. Possiblement per part dels amos hi ha una assimilació de la figura del criat a la de la casa, considerant-los com una peça més de l'engranatge. No oblidem que la casa esdevé la representació simbòlica del grup on el senyor o amo era el cap visible de l'entramat, així com el responsable de tot el grup. En realitat, el que feia possible que determinats membres del servei tinguessin una identitat pròpia i un paper més rellevant dins dels afers domèstics, allunyant-se així en el seu estatus de la resta de criats era, justament, la proximitat a l'amo o senyor de la casa, amb qui establien lligams de fidelitat. Si l'honor havia de caracteritzar qualsevol acte del senyor, la fidelitat havia de regir l'actitud dels criats. El coneixement dels secrets, humors, decisions o pensaments dels membres a qui serveixen, juntament amb el tracte de proximitat, a més de validar-los com a membres de ple dret en la família, els

⁶¹ A.H.P.B, Not. Ribes Granés, Josep. *Primus liber testamentorum et ultimarum voluntatum*. 1751-1764, Any 1757, fol. 54r.

autoritzava moralment davant la resta del personal domèstic. I és que, molts d'ells, naixien i morien dintre dels murs que habitaven, lloc on havien exercit tasques properes als amos, ja sigui com a dides, o com a donzelles o criats personals.

Un cas curiós és el del criat milanès contractat per *don* Narcís Sala i la seva muller Josepa. En l'escàs període que treballa per ells –quatre mesos- es convertí en una figura indispensable dintre de la seva llar. El matrimoni certificà notarialment l'honestedat i fidelitat que va caracteritzar Francesc Sever i Moran respecte a la seva casa i persona. El document no tindria més valor testimonial si no fos perquè ens permet conèixer les opinions de l'aristòcrata, així com les tasques encomanades al criat, ja que deixa entreveure el transcurs d'una part de la jornada. De manera reiterada, cada cop que és citat el criat, s'especifica el seu nom en milanès, com si d'aquesta manera és volgués assegurar la veritable identitat d'aquest individu. Es ressalta que ha estat un bon servent per ser *el criado de mayor satisfacción y confianza podían dezerar dichos señores, atendidos, y bien comprendidos sus modales, y modo de proceder, de suerte, que tuvo a su cargo en todo el referido tiempo de quatro meses (...) toda la plata de servicio de dichos señores, de valor (...) confiando assimismo la nombrada Dona Josepha Sala (...) la llave de su tocador, en donde tenia y tiene al presente tambien recogidas diferentes alajas de plata (...) dando como dio siempre en todo las mas justa satisfacion, como, y tambien de todo lo demas se le encargava, sin experimentar (...) la menor cosa, en que pudieran fundar la mas pequeña sospecha de infelicidad (...)*.⁶² Cal assenyalar després de mostrar aquest cas que el rol i la importància dels criats que pertanyen a la condició de parentela també venia marcada pel fet de tenir una cambra per dormir pròpia, com el cas del lacai de Francesc Anton Borràs, Bartomeu Jacquet. En l'habitatge dels Borràs existeixen dues habitacions que estan destinades a dos membres rellevants del servei. Per una banda es cita el "quarto" de l'esmentat Bartomeu i per l'altra el de la cuinera, figura

⁶²A.H.P.B, Not. Vinyals Tos, Josep. *Volumine manuale contractuum et instrumentorum*. 1757-1758, Any 1758, fols. 42v-44r.

essencial en la quotidianitat d'una *casa gran*.⁶³ Finalment, indicar que això, l'estreta vinculació entre amo i determinats criats, també es fa palesa en l'estament eclesiàstic quan un dels molts canonges que habitaven en la ciutat manifesta que *teniendo su casa parada, con la familia correspondiente â su trato y lustre, que consiste en dos criadas, un criado, y tiene tambien en su casa tres hermanas, tres sobrinos del mismo canonigo, un clerigo maestro de suerte que para su mantenimiento de casa, y familia le concedieran favor consumo como a qualquier otro canonigo de esta ciudad*.⁶⁴

Novament seran les últimes voluntats el document legal que ofereix més notícies pel que fa a la preocupació que professen els senyors vers els criats de la casa. Ho testimonia la inclusió de clàusules que afecten la totalitat del servei on es lleguen, per una única vegada, petites quantitats de roba o diners i es fan mencions personals als criats de més confiança i estima, a qui el testador, preocupant-se del seu benestar quan ell falti, igual que com ha fet amb els seus fills, els vol assegurar una existència digna. Mostra del que fins el moment s'ha anat exposant foren les clàusules redactades per la baronessa de Segur en el seu testament. Maria Aguilar i Montfar, en les seves últimes voluntats, estableix els motius del seu agraïment i per això deixa a la seva criada (..) *Maria Josepa Puig i Ferrer criada mia per lo molt aguant ab deu anys me serveix mos impertinencias y quissas aguanta mes per ço li deixo cent lliures per quan prenga estat, y si no vol ne puga disposar per lo que vulla (...) prego a mon hereu li donaria alguna cosa que si es monja o casada de roba, y la millor que jo tindre de mon us quant me morire li deixo a dita Maria Josepa criada, mia, y si ja te estat quant jo moria lo millor vestit de mon us y no nomes, y la altre mon volgut fill lo repartesca a las criadas de ma casa*.⁶⁵

⁶³ A.H.P.B, Not. Rondó, Carles. *Inventaris y encants*. 1733-1755, Any 1753, fols. 282r-282v.

⁶⁴ A.H.P.B, Not. Creus Llobateres, Josep Jaume. *Volumine manuale contractuum et instrumentorum*. 1747-1748, Any 1748, fols. 46v-47r.

⁶⁵ A.H.P.B, Not. Galí, Bonaventura. *Liber sextus testamentorum*. 1737-1756, Any 1751, fol. 93v.

Les relacions i vincles d'amistat, independentment del seu rang en l'escalafó social, també trasllueixen en les últimes voluntats. Així, *don* Francisco Carlos Herrera va ser padrí d'una filla del ciutadà honrat Josep Smandia, tal i com consta en l'aixecament de l'inventari del darrer, qui mantenia relacions d'amistat amb *don* Anton Francesc de Milans, el qual havia regalat a la muller de Smandia certes peces de roba d'ús personal.⁶⁶ Mª Francisca Bournouville i Funez, marquesa de Besora, casada en segones núpcies amb Caetano Descatllar i en primeres amb Joan Pau de Sarriera, deixa i llega *a la señora Doña Maria Josepha de Pinós, molt amiga mia, que es casada a Mallorca, una tambga que tenc guarnida de diamants y esmeraldas*.⁶⁷ La mateixa senyora manifesta que és molt amiga de Mª Anna Sarriera, amb qui pel seu primer matrimoni havia mantingut, a més d'amistat, vincles de parentiu directe. A la llista d'exemples, que no són casos aïllats, podem afegir el de la mateixa marquesa de Barberà, Josepa de Pinós, quan estipula que *dexo y llego a la señora Gertrudis de Meca y Cardona en memoria de la mia amistad, lo vestit negre, ques de poch temps (...) y tambe la capsa de plata per tabaco de que me servech*.⁶⁸ Gertrudis de Meca i Cardona, no és altra que la germana dels marquesos de Ciutadilla i dels comtes de Munter, i filla dels barons de Castellar del Vallès i de la baronessa de Sant Mori, primers marquesos de Ciutadilla. Evidentment, els vincles de parentiu, amistat o estricta relació social s'estenen en determinats casos més enllà de les pròpies fronteres territorials. En aquest sentit, de tots és conegut el fet que la noblesa barcelonina resta emparentada amb alguns dels més prominents llinatges mallorquins. És el cas de Dionísia Queralt, casada amb Mateu Sanglada, el qual s'havia maridat primerament amb la dama de la noblesa palmasana, Maria Puigdorfilia i Dameto. Existeix avui en dia encara el casal de la família, on es conserva un retrat de *don* Mateu, a partir del qual ha estat possible

⁶⁶ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Liber tertius capitulorum matrimoialium, concordiarum, societatum, inventariorum, auctiorum, et aliorum diversorum, receptorum*. 1752-1754, Any 1752, fols. 65r -93r.

⁶⁷ A.H.P.B, Not. Fontana, Francesc Josep. *Primum librum testamentorum*. 1709-1729, Any 1710, fol. 37r.

⁶⁸ A.H.P.B, Fontana, Francesc Josep. *Liber quintus inventariorum et encantum*. 1746-1749, Any 1746, fol. 65v.

conèixer la seva aparença i s'ha pogut posar rostre a un dels personatges de la noblesa barcelonina que va residir a la ciutat, malgrat que, tal i com indica la seva segona muller va ser *defunt a Mallorca*⁶⁹ (vegeu imatge 17). La relació de les famílies nobles catalanes amb les mallorquines no acaba tampoc en aquest exemple. De fet, si un ressegueix la història de les grans cases senyorívoles de la ciutat de Palma s'adona ràpidament que hi apareixen una sèrie de cognoms coincidents amb els de la noblesa catalana. No resulta estrany trobar els mateixos cognoms en els grans llinatges d'ambdues ciutats. Així, tant a Palma com a Barcelona van viure alguns dels membres de les branques dels Truyols, Berard, Descatllar, Desbac, Dameto, Puigdorfilia, Sanglada, Rocabertí, de Pax, Armengol, Reguer, Muntaner o Pinós, Sureda de Sant Martí, entre molts d'altres.⁷⁰ Retornant al cas dels Senglada, una part dels membres de la família va restar a Barcelona mentre que d'altres van habitar a l'illa. Dels néts de *don* Mateu tenim constància documental que Josep de Montaner i Senglada residí a Palma, igual que els seus pares, mentre que de les tres germanes, Maria, Beatriu i Caterina, almenys la primera, que fou comtessa de Munter, s'instal·là a Barcelona.⁷¹ En una circumstància similar es troba una filla dels marquesos de Barberà, tal i com consta en el testament de la seva amiga Mª Francesca Descatllar de Bournouville i Funez, citat anteriorment. Mª Josepa va casar-se amb Salvador Sureda i Santmartí, que pertanyia a un dels més rancis llinatges de l'aristocràcia mallorquina i fou aquest successor del seu oncle Francesc Sureda i Santmartí, marquès de Vilafranca.⁷²

⁶⁹ Tal i com s'ha avançat en la presentació, ha estat impossible construir una galeria de retrats, donat que molts dels títols i patrimonis resten dispersos i fora de Catalunya. Esperem abordar aquesta qüestió en properes investigacions.

⁷⁰ Seria interessant abordar les relacions de la noblesa més enllà del territori català i intentar establir els lligams de parentiu entre la noblesa mallorquina i l'aristocràcia del país, per exemple. Resta pendent de fer, per tant, un estudi en profunditat de les relacions de parentiu entre les famílies preeminentes dels dos territoris.

⁷¹ A.H.P.B, Not. Rondó, Carles. [*Llibre de testaments*]. 1741-1755, Any 1743, fol. 27r.

⁷² Vegeu Murray, DG; Pasqual, A: *La casa y el tiempo. Interiores señoriales de Palma*. 2 vols., Palma de Mallorca, Olañeta editor, 1999 (1988), pàgs. 191-192.

A més dels vincles de parentiu i d'amistat resta fer menció a les simples coneixences propiciades en gran part per una dimensió certament reduïda de la ciutat, així com a la pertinença a un mateix grup social. En aquesta situació es trobaven Pere Anton de Fluvià i Anton de Riber (*òlim de Llinàs i de Lapeyra*). No sabem si el tracte entre aquests dos nobles va anar més enllà de la simple compra per part del segon dels mobles que havien estat propietat del primer marit de la muller de Pere Anton de Fluvià o si, en canvi, van tenir autèntics vincles amicals.⁷³ No sabem tampoc quin grau de relació tenien els membres de la família Copons amb el mercader i argenter ennoblit Francesc Roig. Coneixem, però, que a l'entorn dels anys quaranta aquest va deixar diners a Anton de Copons perquè el seu nebot Josep Copons realitzés un viatge a Itàlia.⁷⁴ Si fins ara el discurs s'ha bastit de les relacions de caire afectuós i per tant amical, no podem obviar que entre elles també se'n van produir d'enemistat que portaren a llargs plets. Serveixi com a exemple de punt i final el mantingut entre Francesc de Borràs i Vinyals amb Domènec de Foixà i de Xammar per la universal heretat de *don* Lluís Masdovelles.⁷⁵

2.2. Els patrimonis.

D'antuvi el patrimoni econòmic de l'alta aristocràcia barcelonina estava vinculat amb diferents parts del territori català, en moltes ocasions allunyades de la ciutat comtal, les quals donaven nom als títols que ostentaven. A diferència de la petita noblesa, que té en el món mercantil la primera font del seu poder social i econòmic, les classes més aristocràtiques de l'estament nobiliari es sustentaven en la possessió i

⁷³ A.H.P.B, Not. Olzina Malet, Joan. *Inventariorum núm. I. 1735-1751*, Any 1736, fols. 16r-19r.

⁷⁴ B.C, *Fons Baró de Castellet*, "Cartes rebudes. 1745-1747".

⁷⁵ La documentació d'aquest llarg litigi es troba dipositada en el fons del marquès d'Alfarràs, conservat en l'Arxiu Nacional de Catalunya i fora de consulta. He d'agrair la informació a Miquel Pérez Latre, de l'Arxiu Nacional de Catalunya. No estem en disposició d'assenyalar amb tota certesa els vincles de parentiu d'aquest grup de subjectes. Malgrat tot, podem indicar que en part de la documentació consultada Domènec Masdovelles apareix citat com a Domènec Foixà Masdovelles (*òlim de Pinós*). Vegeu A.H.P.B, Not. Casanoves Forés, Tomàs. *Manual de los instrumentos y contratos. 1757-1758*, Any 1758, fol. 146r.

explotació de la terra. L'increment del patrimoni immoble va ser una bona font d'ingressos per les famílies nobles que han *explicat que en diferents paratges i llocs de est Principat de Catalunya se han trobat los bens que avall se expressaran*, tal i com recullen els inventaris *post mortem*. Ràpidament i, a imitació de la noblesa de sang, els nobles d'inferior rang començaren a adquirir cases i terres en paratges propers o en el mateix casc urbà barceloní, concentrant en les seves mans un considerable patrimoni immobiliari. Fora de Barcelona, Gaïetana de Copons, Marquesa de Moja de la Torre, tenia propietats al corregiment del Maresme, concretament a Vilassar. L'esmentada senyora posseïa un castell o casa amb les parcel·les de bosc, vinya i terra de cultiu corresponents, de les quals s'extreia un rendiment econòmic fruit de la producció d'aiguardent. Les propietats comprenien una *casa y heretat ab sas terras part cultivas, part montanya y bosch dita lo Mas soler situada en lo terme de Rexach. corregiment de Mataró*,⁷⁶ les terres de Sant Martí de Provençals i les finques situades a la ciutat de Barcelona. Entre les finques urbanes s'ha destacar, a més de la casa gran de la Davallada de Sant Miquel, on habitava la dama amb la seva família, una casa al carrer de Sant Joan o Riera de Sant Joan, una al carrer d'en Pomar, amb hort i jardí, dues al carrer del Carme, així com una de llogada a Bruno Peramar, corredor d'orella. També comptava amb un extens patrimoni Francesc Anton Borràs i Llupià, el qual cita fins i tot la propietat d'un esclau *de quinze a setse anys de edat poch mes o menos anomenat Francesc Albert Bernat que fonch batejat en lo lloch de Vallbona en lo any mil set cents sinquanta hu*.⁷⁷ La raó de que fos batejat a Vallbona no és altra que la família era propietària d'una casa en el terme, a més d'una heretat o explotació agrícola treballada per parcers a Yvars que produïa, entre d'altres cultius, xexa, blat, olives i vi. Pel que fa al patrimoni immoble dels Borràs s'ha d'indicar que es trobava localitzat, sobretot, a la ciutat de Tarragona, on a més d'una casa amb jardí i estudis al carrer dels Cavallers, part d'ella llogada a un canonge de la catedral i els estudis al

⁷⁶ A.H.P.B, Not. Fontana, Josep Bonaventura. *Manuale inventariorum, encantum et testamentorum*. 1755-1761, Any 1759, fols. 7v-8r.

⁷⁷ Op. Cita. 62, fol. 276 v.

rector Josep Perra, eren propietaris d'un molí paperer i de terres d'horta i de vinya situades prop dels portals d'entrada a la ciutat. Certament augmentat per *totas aquellas casas grans, ab son hort, sinia y safareix ab algunas casetas y botigas sota, y al costat construhidas ab diferents portals obrint situades en la present ciutat de Barcelona en los carrers dels Escudellers y dels Codols*.⁷⁸ La majoria dels immobles eren explotats a través de lloguers, beneficiant-se així de la necessitat i escassetat d'espais domèstics que patia la ciutat, obtinguts, en aquest cas, a partir de la transformació en botigues, obradors, magatzems o estudis dels espais que donaven al carrer. Afortunadament, coneixem dos dels seus llogaters, l'escudeller Salvador Colom i el sabater Joan Illa, amb deutes pendents, ja que no estaven com *altres botigues que estan al corrent de pagament*.⁷⁹ Altres casos que exemplifiquen aquesta dinàmica són els de l'argenter ennoblit Miquel Alegre i Roig, que va comprar i reformar cases amb la intenció de posar-les a lloguer al considerar el sistema com una font d'ingressos rentable i segura,⁸⁰ o els dels successors de Maria Terré, la qual va fer constar en el seu testament que els estudis i magatzems de sota les voltes del jardí estaven arrendats a artesans com Salvador Molet, sabater que convertí l'estudi llogat en botiga i habitatge.⁸¹ En el camp patrimonial cal fer esment a altres fonts d'ingressos com els censos, censals, o les concessions reials, que afavorien i incrementaven el valor dels patrimonis. En l'inventari *post mortem* del comte de Munter, Francesc de Meca, es pot llegir que Ferran VI li havia concedit els drets de pas sobre el riu Llobregat, des del congost de Martorell fins passada la roca de Daroch. Pere Anton de Fluvià i Marquet aglutinava en el seu patrimoni la propietat dels castells de Fluvià, el de Montseny i el de Canyelles, tots ells en el terme de Palau Tordera, a més de parcel·les en el territori,

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale decimum quartum instrumentorum*. 1756-1757, Any 1756, fol. 313v.

⁸¹ A.H.P.B, Not. Campllonch, Fèlix. *Liber secundus capitulorum matrimonialium, concordiarum, inventariorum et auccionum*. 1752-1755, Any 1752, fol. 516r.

com eren horts o terres de sembradura a Hostalric.⁸² Dins dels béns patrimonials, la importància de posseir castells i les seves terres corresponents radicava en els drets de jurisdicció civil i criminal que això comportava. Es tractava, en definitiva, d'un domini absolut, perquè, a més de la gestió d'exploració de les terres, existia el dret sobre els afers dels seus habitants. El panorama es pot completar si afegim a les propietats en terres gironines, tarragonines o lleidatanes que un grup de nobles barcelonins concentrava les seves propietats a les rodalies de l'urbs, conformant-se com veritables terratinents, entre els quals caldria destacar els Berard a Sant Vicens de Sarrià, i a L'Hospitalet; els Alós, a L'Hospitalet i Sants, o els barons d'Esponellà, a Sant Boi, Rubí o Cornellà. Molts d'ells sorgiren de la petita noblesa mercantil que va accedir a terres i propietats a partir dels seus negocis i d'una economia sanejada.

Dins del conjunt de béns que conformen el patrimoni, la casa, en la seva doble vessant –real i simbòlica–, és un dels elements de més rellevància. La casa com a lloc físic, com a habitatge d'un grup familiar, retrata o emmiralla la posició i el grau de riquesa dels seus ocupants. Però la casa també parla del llinatge, car sota el referent visual d'una arquitectura domèstica o privada es transmeten una sèrie de símbols o atributs de classe com poder i honor. Perico de Muntaner ho sintetitza, pel cas mallorquí, en els següents termes (...) *en una ciudad en la que, en la escala de valores sociales, primaba el de la Casa como plasmación aglutinante de los conceptos de linaje, honor, riqueza y poder: tener una casa bien construida (casa ben bastida), o proceder de un linaje que la tuviese, era condición sine qua non para alcanzar privilegios nobiliarios o mantenerse con dignidad en los estamentos privilegiados, (...)*.⁸³ Per tant, a l'entorn de la idea de casa es creen certes obligacions de tipus moral i es justifiquen actuacions i decisions vers els seus vassalls, com ara que sigui *fundat un magisteri en la parra de Sant Quirse de Besora, volent que lo mestre que obtindra dit magisteri tingué obligació de enseñar de llegir y escriurer de gramatica*

⁸² A.H.P.B, Not. Olzina Cabanes, Joan. *Manuale tertium inventariorum et encantarum*. 1752-1755, Any 1754, fols. 139r-149v.

⁸³ Op. Cita 70, pàg. 14.

*a tots los fills de dita parra de Sant Quirse de Besora y de altres pobles circumsdans bassalls de la mia casa de valde y sens interes ningun (...).*⁸⁴ Voluntat i desig del noble Gaietà Descatllar.

S'acaba d'exposar com patrimonis i relacions de parentiu i amistat teixeixen part de la quotidianitat de l'aristocràcia i resta ara, en un nou acte de la funció, tractar els aspectes de rellevància més pública, com són els seus títols o els càrrecs que van ostentar, per dibuixar la totalitat del transcurs de la vida nobiliària. Assumint en cada moment la màscara pertinent, la diferència entre el reducte dels vincles més personals i els representats en l'àmbit públic és que els darrers esdevenien un mecanisme d'enfortiment legitimador del poder social, polític i fins i tot moral que ostentaven. Hi ha, doncs, com a diferència fonamental, un predomini absolut de l'etiqueta que articulava amb rigorositat la comèdia social.

2.3. Graus de noblesa: els títols.

En la nòmina dels vuitanta-cinc nobles residents a Barcelona que van morir entre 1739 i 1761, sols trenta-cinc d'ells pertanyien al braç major. Concretament, es poden llistar vint-i-quatre títols de marquès, sis de comte i cinc de baró. En el cas del braç menor es comptabilitza un burgès honrat de Perpinyà, establert a Barcelona, i sis ciutadans honorats, dels quals almenys les famílies de Josep Smandia i de Josep Molinés milloraren amb el pas del temps la seva posició social. Entre els ciutadans honorats que s'inclouen entre el període de 1739 i 1761 s'hi pot constatar la presència de molts d'individus que emparenten amb determinades famílies del present estudi, com la família Antic, ja que Francesc Antic i Josep Antic són, respectivament, pare i germanastre d'Elisabet Antic i Lledó. Altres casos són els de Jaume Alemany Sala (1741), Francesc Escofet (1728), Jaume Guàrdia i Morera (1754) o Hilari Saleta i

⁸⁴ A.H.P.B, Not. Fontana, Josep Bonaventura. *Primum librum testamentorum*. 1751-1755, s/fol.

Albó entre d'altres.⁸⁵ Dins d'aquesta noblesa també cal destacar els senyors jurisdiccional d'alguns termes, com foren el de Garsola, Madrona i Altés, *don* Josep Sadurní Nadal, o el noble Ramon de Xammar i Copons, senyor del Castell de Medinyà. La resta, i fins el present moment, sols han estat citats en la documentació consultada com a nobles, per bé que amb molta probabilitat alguns d'ells ostentaven títols particulars. Pel que respecta al cas de les dones, algunes d'elles han estat identificades en la mateixa documentació com a filles de noble, com és el cas de Mª Anna Copons i Armengol, que no és altra que la neboda d'Anton Armengol Agulló, comte de Montagut i baró de Rocafort, a qui l'arxiduc Carles havia privilegiat en gratitud dels seus reiterats serveis. (vegeu annex documental: "Nobles. Esfera pública").

Una política que va caracteritzar la monarquia borbònica al llarg de tot el set-cents fou la concessió reiterada de títols nobiliaris. No ignorem que moltes de les més rànries investidures són de finals de l'època moderna, atorgats per Felip V, entre els quals es troben els marquesats de Ciutadilla, Llupià, Gironella, Alfarràs o Moja de la Torre. Gràcies a les aportacions fetes en "Títulos nobiliarios concedidos a familias catalanas" sabem que a Josep Aguilar Cassador se li concedeix el títol amb la denominació d'Aguilar l'any 1711; que Pere Ribes Vallgornera Boixadors rep el marquesat d'Alfarràs l'any 1702; que la família Alós rep l'any 1747 el marquesat de Puertonuevo, i que al 1702 Josep Meca Cassador rep el marquesat de Ciutadilla, igual que els membres de a família Pinós reben la baronia de Gironella.⁸⁶ Tanmateix, cal subratllar que no sols va ser una iniciativa portada a terme per la monarquia borbònica, ja que s'han de sumar-li tots aquells títols atorgats amb anterioritat per l'arxiduc Carles durant el seu breu govern de la ciutat de Barcelona com a mostra d'agraïment per la fidelitat que va trobar en determinats sectors de l'aristocràcia.

⁸⁵ Cabestany, JF: "Aportación a la nómina de los "ciudadanos honrats" de Barcelona" a: *Documentos y estudios*. vol. X, Barcelona, Instituto Municipal de Historia, 1962, pàgs. 11-61.

⁸⁶ Fluvià Escorsa, A de: "Títulos nobiliarios concedidos a familias catalanas" a: *Documentos y estudios*. vol. XVI, Barcelona, Instituto Municipal de Historia, pàgs. 7-55.

D'aquesta manera, l'any 1707, amb motiu del casament de l'arxiduc amb la princesa Isabel Cristina de Brawnschweig, Anton Armengol, Joan Lapeyra i Ramon Xammar, reben el títol de noble; Josep Meca Cassador, el de marquès de Ciutadilla, i es designa gentil home al marquès de Besora. Els títols van succeint-se en aquest breu període de govern de l'arxiduc per les accions més intranscendents, però sempre en reconeixement de la fidelitat cap a la seva persona. El primer marquès de Boil, Josep Boil d'Arenós, juntament amb Miquel Alentorn de Pinós, un any més tard van rebre les claus d'entrada a la ciutat per haver acompanyat l'arxiduchessa en el seu viatge de Gènova cap a Espanya, l'arribada de la qual va suposar la concessió de nous títols, alguns dels quals van recaure en algunes de les famílies ja citades, ja que al cunyat de *don* Josep, Carles Orís i de Puiggener, també se li concediren, juntament amb Josep Ribes i Jacint Oliver, certes distincions. Aquest últim, marquès d'Oliver, àdhuc va rebre l'hàbit d'Alcantàra, mentre que el seu germà Josep va accedir a vescomte. Malauradament, la variació de la situació política i històrica va propiciar una curta durada dels privilegis concedits per l'arxiduc perquè l'any 1716 en un acte celebrat a la Generalitat van ser cremats de forma simbòlica tots aquestes títols per mostrar que no eren reconeguts. Així doncs, Pau Ignasi de Dalmases va perdre el títol de marquès de Vilallonga; José Fausto Patau, el vescomtat de Vallcabra, i Carles Orís i de Puiggener, el marquesat d'Orís.

També el braç menor de la noblesa va veure's beneficiada pels seus monarques. Felip V va designar una gran quantitat de ciutadans honrats, privilegi similar al de cavaller, al qual, a partir de 1698, sols s'hi accedia per designació reial. D'aquesta manera algun dels membres de les famílies Antic, Duran, Magarola o Pastor van accedir a formar part de la petita noblesa en les darreries del sis-cents. Especialment rellevant és el cas de la família Duran en el lent ascens dins de l'escalafó social. Els Duran, senyors de Fonolleres, Corbera i Quadra de Llor passaren de ser cavallers a nobles en un termini de deu anys. Josep Duran i Sala rebé el títol de ciutadà honrat l'any 1686, el de cavaller l'any 1729 i el de noble del Principat l'any 1739. Un altre

testimoni paradigmàtic d'ascens social és el representat per la família dels mercaders ennoblits Smandia, ja que mentre que el pare, Josep Smandia i Milans, ostentà en vida el títol de ciutadà honrat, el fill fou marquès.

2.4. Càrrecs i ocupacions

La participació en la vida ciutadana és, tal i com ja s'ha anat insinuant, una de les facetes constants dels membres masculins de l'aristocràcia barcelonina (vegeu annex documental: "Nobles. Esfera pública"). Així, l'any 1746, amb la proclamació de Ferran VI com a monarca, la composició de l'Ajuntament era la següent: *don* Juan de Carvajal era el corregidor interí; Josep de Rocabertí, marques d'Argençola, era el regidor degà, i Josep d'Amat, Ignasi de Cartellà, Josep Ignasi d'Alòs, Ramon de Bru, Anton de Balaguer, Josep d'Antic, Anton de Güell, Josep de Molinés, Francisco Carlos de Herrera, Antoni de Ruvalcaba, Josep de Móra, Francesc de Llupià, Josep Marià Borràs, Francesc Anton de Berard, Josep de Duran, Ignasi de Graell, Anton de València, Francesc d'Alòs, Ramon de Pontic, Josep Gaietà de Bru, Ignasi d'Hugnet, Josep Marià de Boira i Francesc de Juriol, els regidors. D'aquests darrers, quinze entronquen o formen part d'algunes de les nissagues estudiades en la present tesi doctoral. Si la força social es fonamentà en els vincles de consanguinitat establerts i la força econòmica a partir de la possessió de grans extensions de terrenys o a través d'aliances comercials amb la petita noblesa, cada cop més adinerada, el poder polític sorgeix de la possessió dels distints càrrecs públics, entre els quals cal considerar els de tipus judicial. El marquès de Puertonuevo, per exemple, a més de ser regidor de l'Ajuntament, va ser regent de la Reial Audiència, i Josep Marià de Borràs, donant un nou exemple, exercí de membre del Consell de sa Majestat i d'oïdor en la Reial Audiència. Una figura certament poderosa, vistos els càrrecs que successivament va anar ocupant, fou Francisco Carlos de Herrera, cunyat d'Anton Balaguer, un altre dels regidors del consistori. El noble castellà va ser, a més de regidor, membre de la Inquisició, Tresorer de les Reials Rentes del

Tabac, així com el primer alcalde del seu quarter i barri, càrrec que és fàcil de suposar l'assolí atenent al seu mateix prestigi. Pel que fa als membres de l'aristocràcia barcelonina del braç menor, s'ha de manifestar que també van procurar ocupar càrrecs públics en la mesura de les seves possibilitats. Tal és el cas dels Antic o de Josep Smandia, qui, a més de magistrat i comerciant, desenvolupa les tasques de tresorer i guarda en els magatzems de provisions de Barcelona. Una circumstància a destacar en l'ocupació de càrrecs públics és la seva condició d'hereditaris o, fins i tot, que eren establerts a perpetuïtat, la qual cosa reforçava un cercle tancat de poder, com va succeir en el cas de les regidories de l'Ajuntament ostentades pel noble Josep de Molinés o Josep Duran i Sala. El marquès de Castellbell, *don Josep Amat i Junyent*, indica en el seu testament que *per quant el Rey mi señor Don Fernando sexto (que Deu guarde) ab despaig fet en lo son retiro, als quatre de agost de mil setcents cinquanta quatre se ha dignat a concedirme la gracia de que puga disposar en vida del regidorat que servech en l'Ajuntament de la present ciutat de Barcelona, a favor de un de dits mon fills, com es de veure de dit Real despatg à que me remeto: per so usant de dita facultat a mi per dita sa magestat convedia disposa del dit regidorat a favor de Don Cayetano Amat y de Rocabertí mon fill primogenit (...).*⁸⁷

En el context de les ocupacions, a més dels càrrecs en l'administració, destaca el paper exercit en l'exèrcit i la participació econòmica en les companyies comercials de l'època, on, especialment, es vinculen els noms que conformen la petita noblesa ciutadana seguint una pràctica habitual que es remunta al segle XVII. És fàcil localitzar informacions en les assegurances dels vaixells referent a comerciants i fabricants ennoblits, com per exemple el fabricant d'indianes Jaume Guàrdia i Morera, els quals apareixen com a propietaris de les mercaderies, però tampoc és estrany llegir noms més il·lustres com Bernardí de Padellàs, Anton Montfar o el mateix marquès de Llió. Desvetllar aquesta realitat és important perquè aporta una

⁸⁷ A.H.P.B, Not. Ribes Granés, Josep. *Secundus liber testamentorum et ultimarum voluntatum*. 1765-1773, Any 1772, fols. 224r-224v.

visió nova respecte a les activitats i afers de les classes més privilegiades i indica que, com a pràctica habitual, realitzaven ocupacions, cosa que els confereixen un nou perfil allunyat del que els adjudica el pensament més conservador. Per enriquir el que s'acaba d'exposar voldríem destacar que Anton Lapeyra i Cardona va pactar la creació d'una companyia amb Frances Vedella i amb Paula Torres, vídua del doctor en medicina Francesc Cortes,⁸⁸ i que Josep Smandia i Francesc Borràs i Llupià van formar diverses companyies comercials,⁸⁹ àdhuc de participar en la companyia de tabac de *don* Jaume de Duran i *don* Domènec de Duran i Muxiga. Concretament, l'any 1749 es trobaven negociant per vendre a Marsella tabac de l'Havana, altrament de contractar a Ludovico Hamenken perquè els portés el tabac albano-florentí de Virgínia i de Brasil a Gènova.⁹⁰

Els nobles que van assolir ocupacions militars estan repartits en diversos cossos i graus. Molts d'ells formaven part dels Granaders de les guàrdies valones, com el marit de la marquesa de Gironella, altres del regiment d'infanteria, com el marit d'Anna Copons, i els de Maximiliana Brodot. No podem més que fer notar la figura de Jorge Prospero de Verboom i el seu fill Joan Baltasar, ambdós enginyers en cap de la Ciutadella i capità i coronel, respectivament, dels Reials Exèrcits de sa Majestat.

Restaria incomplet el present recorregut si deixéssim de banda els càrrecs vinculats a la pietat i a les creences religioses de caràcter individual. Per bé que la religiositat i les creences són part de la vida més personal de qualsevol individu tenen una vessant eminentment pública. En aquest sentit, i sense estendre's, cal recordar que entre els càrrecs i honors rebuts per molts nobles del moment un d'ells va ser la imposició

⁸⁸ A.H.P.B, Not. Claramunt Gavarró, Ignasi. *Primum manuale transaccionum et concordiarum*. 1747-1769, Any 1750, fol. 56r.

⁸⁹ A.H.P.B, Not. Prats, Sebastià. *Manuale secundum instrumentorum*. 1744-1745, Any 1745, fols. 186r-186v.

⁹⁰ A.H.P.B, Not. Duran Quatrecases, Antoni. *Vigesimum secundum manuale contractuum*. 1748-1749, Any 1749, fols. 189v-190r.

dels hàbits de determinades ordes religioses. En el cas de la noblesa catalana molts d'ells van rebre l'hàbit de Sant Joan de Jerusalem. En canvi, Francisco Ripa, marquès de Jaureguizar, fou cavaller de l'hàbit de Santiago,⁹¹ un altre dels ordes rellevants en la vida del país. No s'acaba aquí, però, la seva participació pel que fa a la vida ciutadana vinculada als afers pietosos. Tenen una altra mostra en l'acceptació del càrrec com a obrer de les confraries. Amb aquest nom es denominava als encarregats de l'administració de les distintes confraries religioses existents i, per tant, de la participació i mecenatge en determinades obres de millora i reforma de les esglésies a què pertanyien. És evident que la pertinença de membres de l'aristocràcia a aquestes confraries tenia una doble importància: a nivell individual projectava una imatge de la seva pietat, però per la confraria la inclusió de personatges il·lustres i nobles entre els seus membres era un element de prestigi. Francesc Borràs i Josep Smandia, de qui sabem que van tenir tractes comercials, eren també obrers, juntament amb un argenter, un mercader i un abaixador, de l'església de Santa Maria del Mar.⁹²

⁹¹ A.H.P.B, Not. Albareda, Joan. *Manuale sive protocollum instrumentorum*. 1746-1747, Any 1747, fol. 52r.

⁹² A.H.P.B, Not. Cabrer, Miquel. *Decimum sextum manuale instrumentorum*. 1742-1743, Any 1743, fol. 264r.

*Les ciutats semblen ports, on reposen els vaixells de les cases a
l'aigua quieta dels carrers...*

Martí Rialp. *Conceptes i dites*

3. La configuració de la ciutat.

Un cop conegudes les facetes públiques i privades en què transcorren les hores i organitzen les seves vides alguns dels membres de ple dret de l'elit barcelonina del segon terç del set-cents, és necessari ubicar llurs habitatges dins del mapa de l'urbs per començar a entendre les maneres que tenen d'ocupar l'espai (vegeu plànol 1). Advertir, però, que el que es presenta és una aproximació que cal ser llegida amb certa prudència, car és el resultat de l'anàlisi d'un fragment d'aquest grup social i no de la seva totalitat. Tractarem, doncs, de ressenyar i localitzar cada un dels habitatges en l'entramat de carrers, sense deixar de ser conscients de les limitacions amb que topa aquest objectiu, a causa d'una manca d'informació i d'haver de treballar en la identificació amb plànols que presenten variacions respecte a l'època tractada. És assenyat recordar que, més que l'ús d'un nomenclàtor tipificat, els veïns de Barcelona estaven acostumats a prendre com a referència d'orientació i identificació fets i noms de persones conegudes per tothom o de llarga tradició, com el cas del carrer d'en Sanahuja o d'en Novell.⁹³

⁹³ Com s'ha indicat en l'estat de la qüestió, la confecció d'un mapa de situació dels habitatges de la noblesa ha estat dut a terme a partir de l'aixecament de tres plànols de Barcelona de 1714, 1744, i 1764. Per identificar-los ha calgut recórrer a vistes posteriors de la ciutat, concretament a mapes de

La vista de Barcelona realitzada per l'anglès M. Tindal entre 1744 i 1747 mostra una ciutat on encara no apareix la ciutadella emmurallada, amb quatre portes d'entrada a la ciutat i amb l'entramat urbà molt confús, on el traçat dels solars i carrers està marcat amb poca cura (vegeu plànol 2). En la part nova de la ciutat s'hi observen uns terrenys amb una parcel·lació poc acurada, on sols resten identificats els principals eixos de la zona com eren els carrers del Carme, Nou de la Rambla o Sant Pau. És per això que s'ha cregut més pertinent fonamentar la localització dels habitatges nobles confrontant els plànols de 1714 i 1764, on ja apareix la Ciutadella. Certament, entre un i altre existeixen diferències de traçat insignificants, exceptuant, evidentment, l'aparició en aquest últim de la fortificació militar, però que fan que encara el mapa de 1714 sigui vàlid i de més fàcil lectura (vegeu plànols 1, 2 i 3). Pel que fa a la divisió territorial de la ciutat, fins l'any 1769 va estar organitzada en quaters i parròquies i serà a partir d'aquest any quan passaran a denominar-se segons quaters i barris. No serà fins un segle després, aproximadament als voltants de 1878, quan es podrà parlar de districtes. A grans trets, s'ha d'apuntar que entre 1739 i 1761 la ciutat de Barcelona tenia quatre quaters importants: el del Pi, el de Sant Pere, el de Framenors i finalment el de Mar on hi convivia diferents parròquies. Així doncs, el quarter de Sant Pere aplegava els seus habitants sota dues parròquies, la de Sant Pere de les Puelles i la de Sant Cugat del Rec. El quarter del Mar, a més de Santa Maria del Mar, comptava amb la parròquia de Sant Just. El Pi, a la part vella de la ciutat, tenia la de Sant Jaume i la parròquia del Pi, a més de la parròquia de Sant Antoni a la part nova de la ciutat. Finalment, en el quarter de Framenors hi havia la parròquia de Sant Miquel i la de Sant Pau, també en la part nova.

mitjans del vuit-cents, on apareixen els noms dels carrers, a més d'obres com Vallesca, A: *Las calles de Barcelona desaparecidas*. Barcelona, Llibreria Millá, 1945.

3.1. Propietaris i llogaters.

La confecció d'un mapa on situar les residències de la noblesa barcelonina ha permès afirmar una sèrie de realitats respecte als seus hàbits d'ús i ocupació de l'espai urbà. En primera instància es constata l'assentament dels seus habitatges en la part antiga de la ciutat, és a dir, al llarg de tot el costat dret del passeig de l'Esplanada, dins del que conformava la segona muralla de la ciutat. Dinàmica aquesta que s'explicaria perquè moltes de les seves cases eren construccions d'origen medieval. Sols Josep de Copons preferí instal·lar-se en la part nova, habitant en una casa de lloguer del carrer del Carme (vegeu annex documental: "Nobles. Esfera particular"). De totes maneres, una mirada general en la situació de les residències particulars del braç noble evidencia que malgrat concentrar-se en la ciutat vella és impossible marcar una zona específica vinculada al seu estament en cap quarter o parròquia. S'estenen al llarg de tota la ciutat, compartint l'espai urbà amb la resta d'estaments socials, tot i existir algunes zones que semblen preferir. El carrers de Montcada, la plaça Santa Anna i el carrer dels Mercaders són els punts amb més concentració de cases senyorívoles de la mostra, desplaçant carrers principals en aquest sentit com seria el mateix carrer Ample, de llarga tradició aristocràtica. El manteniment del carrer de Montcada com una de les vies principals s'explica per la pervivència dels llinatges establerts en ella des d'època medieval, ja que hi viuen individus com Fèlix Amat, baró de Sant Esteve de Castellar, i els nobles Anton Vilana, Melcior Figuerola, Anna Lentisclà, Maria Rocabertí i Maria Terré. En les altres dues vies hi viuen cinc famílies de l'aristocràcia del moment. Segueixen en importància als tres carrers esmentats, per ordre de *cases grans* habitades per membres de la noblesa, els carrers coneguts amb el nom de Davallada de Sant Miquel, el carrer d'Escudellers, la Riera de Sant Joan, el carrer de Sant Honorat i Sant Pere més Baix. Curiosament, la zona dels carrers de Sant Pere més baix i Sant Pere més Alt es manifesta com un nucli preferent per part de la noblesa per establir els seus habitatges en aquesta primera meitat del segle XVIII. Així, mentre que en el

llarg carrer de Sant Pere més Baix hi van viure Josep Francesc Alòs, marquès de Puertonuevo, Joan Anton Fontaner i Jacint Oliver, una mica més amunt, en el carrer de Sant Pere més Alt tenien la seva residència la noble dama d'origen estranger Maximiliana Brodot, o Joan Pinós i de Rocabertí, entre d'altres. Un altre dels eixos on hi ha una concentració de cases parades per la noblesa barcelonina del moment va ser l'eix format pels carrers d'Escudellers, Avinyó i Escudellers Blancs. Respecte al carrer d'Avinyó val a dir que en la mostra sols es localitza l'habitatge de Felip Butinyà, malgrat que la documentació permet veure que serà un dels carrers amb més desenvolupament pel que fa a les architectures privades en les dècades esdevenidores. En el llarg recorregut que va del carrer d'Escudellers al dels Escudellers Blancs van tenir-hi la seva casa *don* Anton Balaguer, *don* Francesc Anton de Borràs i Llupià, el comte de Claramunt Josep Anton Ribera i Espuny, *don* Pere Anton Fluvià Torrelles i de Marquet i el matrimoni format per Anna i Carles d'Orís. La plaça de la Trinitat, desapareguda a conseqüència de l'obertura del carrer Ferran, va acollir l'habitatge dels nobles senyors Borràs, Francesc i Josep Marià, pare i fill respectivament.

En l'ocupació de l'espai i l'establiment d'una arquitectura domèstica s'ha de fer esment a la noblesa forana, integrada en la societat de moment, que va supeditar l'elecció de l'espai a ocupar en funció dels càrrecs que ocupaven. Sens dubte el cas més paradigmàtic fou els dels enginyers militars Verboom, que com a representants del poder militar van ocupar l'habitatge construït dintre de la Ciutadella. Val a dir que la filla de Jorge Próspero Verboom, i germana de Baltasar, quan es casà optà per buscar casa dins de la ciutat i la trobem establerta en el carrer conegut com les Voltes d'en Jonqueres, a l'altre extrem de la ciutat. Una segona família supeditada a les circumstàncies del seu ministeri foren els successius marquesos de Jaureguizar, Francisco Antonio i Miguel Ripa, oncle i nebot respectivament, que van ocupar dependències dins del Palau de la Comtessa. Aquests nobles castellans exerciren l'administració general de les propietats en el Principat del duc de Medinacidonia i

marquès de Vilafranca, en aquest moment titular de la propietat del Palau Reial Menor, ampli recinte de cases, jardins, horts i dependències de treball que llindava amb el carrers dels Escudellers, la plaça de la Verònica, la Baixada dels Gegants, on torçava cap a Templaris, per acabar el seu perímetre en el carrer conegut com a Davallada dels Lleons. Molt a prop d'allí, en el carrer d'en Gimnàs, un altre dels referents de la ciutat pel que fa al traçat urbà, hi trobem l'habitatge de Ramon Falguera i Broca. Aquesta zona propera a la muralla que s'aproximava més al mar, amb els carrers de la Mercè, el carrer Ample, el Dormidor o Pla de Sant Francesc, seria un altre punt de concentració de residències del braç noble. Josep Duran i Sala i la seva noble família vivien, per exemple, en un edifici entre els carrers anomenats de la Bomba i d'en Gimnàs, tocant al carrer Ample, i eren veïns de Dionísia Queralt i de Ramon Xammar i de Copons. El detallisme acurat d'alguns notaris permet situar amb certa exactitud la ubicació de determinats habitatges nobles. En l'inventari aixecat arran de la mort de *don* Anton Armengol, baró de Rocafort, l'escrivent indicava que aquest vivia *en lo carrer de Sant Honorat y en lo carrer que passa de dit carrer de Sant Honorat al carrer de Sant Domingo*.⁹⁴ Casos similars són els de la vídua del noble Josep Aguilar, Francesca de Montfar, que tenia la casa a la *plassa de Santa Anna davant la font*,⁹⁵ o la del seu veí, Gaietà Descatllar, tocant al cantó del carrer del Governador.

Abans de finalitzar el present apartat s'ha de puntualitzar que, malgrat que la majoria dels aristòcrates analitzats vivia en cases de la seva propietat, no era estrany trobar-ne d'altres que optaven pel lloguer. Podem ressaltar cinc casos concrets que per diverses circumstàncies van preferir viure en cases propietat d'altres. Així, el marquès de Castelludosrius, Joan Manuel de Oms i de Santa Pau (*òlim de Sentmenat*), va ser un dels nobles que vivia de lloguer prop del Portal de l'Àngel. La casa que

⁹⁴ A.H.P.B, Not. Gomis, Jeroni. *Liber primus inventariorum et encantumum*. 1729-1745, Any 1740, 131r.

⁹⁵ A.H.P.B, Not. Galí, Bonaventura. *Libri quarti inventariorum et encantumum*. 1736-1742, Any 1741, fol. 156v.

ocupava era propietat de la marquesa de Rupit i comtessa d'Aranda, cosa curiosa, ja que el distingit personatge era propietari d'una casa gran en el carreró que anava del carrer de la Mercè al carrer Ample que tenia llogada a l'intendent general de l'exèrcit del Principat de Catalunya, *don* Josep de Contamina. No era aquest l'únic inquilí d'aquesta mansió. Pau Robledo, procurador de Dorotea de Regio Gravina, n'era un altre. Cal recordar que la noble senyora Dorotea era la cunyada de Joan Manuel d'Oms, vídua del marquès de Castelldosrius.⁹⁶ També van viure en cases llogades Elisabet Antic, Maria Anna de Copons i Armengol, Josep Copons i Boixadors i Dionísia Queralt. Exceptuant el cas de Maria Anna de Copons, que no sabem on vivia, la resta van establir el seu domicili en cases situades en carrers principals i centrals de la ciutat. D'aquesta manera sabem que Elisabet Antic va instal·lar-se en el carrer de la Palma; Josep Copons en el carrer del Carme, i Dionísia Queralt en el carrer Ample, tal i com ja hem citat amb anterioritat.

⁹⁶ A.H.P.B, Not. Rondó, Carles. *Inventaris y encants*. 1733-1755. Any 1755, fols. 334r-360v.